

UK PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA OBČANSKÉ VÝCHOVY A FILOSOFIE
DIPLOMOVÁ PRÁCE

UK Pedagogická fakulta
Katedra občanské výchovy a filosofie
Diplomová práce

Název: SR a jeho úloha ve výuce ZSV

Autor: Radka Bucharová, DiS

Vedoucí DP: PhDr. Milena Tichá, CSc.

Rok: 2008/2009

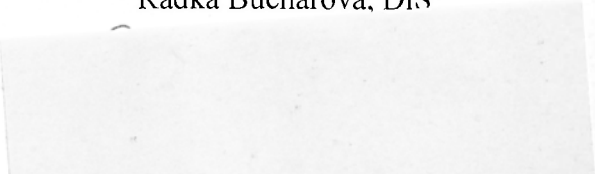

PROHLÁŠENÍ O SAMOSTATNÉM ZPRACOVÁNÍ DP

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně s uvedením veškeré použité literatury a dalších materiálů.

Ve Vysokém nad Jizerou, dne 29.3.2009

Radka Bucharová, DiS

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji vedoucí mé diplomové práce, doktorce Mileně Tiché. Dále děkuji mé rodině, rodičům a manželovi.

OBSAH

Úvod	5
Odborná část	6
1. Teoretická východiska řešení problému	6
2. Státní rozpočet	7
2.1 Definice státního rozpočtu	7
2.2 Funkce státního rozpočtu	8
2.3 Struktura SR	9
2.4 Vyrovnanost rozpočtu	15
2.5 Deficit státního rozpočtu a způsoby jeho financování	17
3. Postavení státního rozpočtu v ekonomice České republiky	28
3.1 Státní rozpočet České republiky	28
3.2 Vývoj státního rozpočtu v České republice	28
3.3 Struktura státního rozpočtu České republiky	31
3.4 Rozpočtový proces u státního rozpočtu České republiky	36
4. Rozpočtová politika	40
4.1 Pojem rozpočtové (fiskální) politiky	40
4.2 Podstata rozpočtové politiky	41
4.3 Fiskální politika jako součást stabilizační hospodářské politiky státu	41
4.4 Cíle stabilizační fiskální politiky	42
4.5 Typy fiskální politiky	44
5. Posouzení významu tématu SR ve výuce ZSV na SŠ a jeho místa v RVP pro GV	47
5.1 Postavení tématu SR v RVP pro GV ve vzdělávací oblasti Člověk a svět práce	47
5.2 Očekávané výstupy žáka po probrání tématu SR dle RVP	50
5.3 Klíčové kompetence a cíle vzdělávání (v souvislosti s tématem státní rozpočet)	51
5.4 Finanční gramotnost	53
5.5 Návrh na zařazení tématu SR do výuky ZSV	55
5.6 Obsahová analýza učebnic ZSV pro SŠ	61
5.7 Konkrétní návrh výuky tématu SR v ZSV	63
Závěr	81
Resumé v anglickém jazyce	82
Literatura	83
Přílohy	85

ÚVOD

Téma diplomové práce jsem si vybrala, protože mě zajímá ekonomie jako jedna z vědních disciplín, které jsou součástí předmětu Základy společenských věd a jejich aplikace do výuky na střední škole. V učebnicích ZSV je téma státní rozpočet vysvětleno obecně, ale podle mého názoru není tento nejdůležitější nástroj finanční stability státu dostatečně využit ke zvýšení finanční gramotnosti žáků středních škol.

Výkladem státního rozpočtu, který je v odborné literatuře dobře popsán, žáci pochopí některé základní ekonomické pojmy, ale dá se využít i srovnávací metoda rozpočtů na úrovni státu, kraje, obce, organizace, rodiny a jednotlivce. Rozpočtová pravidla a zásady platí pro všechny druhy rozpočtů.

Rozhodla jsem se vymezit podstatu státního rozpočtu a jeho úlohu v ekonomice vyspělých zemí, posoudit jeho postavení v ekonomice České republiky, jeho příjmové a výdajové položky, jejich bilanci a nejdůležitější rysy rozpočtové politiky. Dále je cílem této práce posoudit význam sledované problematiky ve výuce základů společenských věd na středních školách a jejího místa v Rámcovém vzdělávacím programu pro gymnaziální vzdělávání.

V RVP GV je pouze strohý odkaz na státní rozpočet, a proto hlavním cílem této práce je navrhnout způsob výuky této problematiky v rámci ZSV, potažmo vyhodnotit možnou úroveň znalostí tématu ze základní školy podle Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání, na tuto úroveň navázat a rozšířit vstupní znalosti žáků a využít téma státní rozpočet k rozvoji některých klíčových dovedností žáků středních škol a k utváření jejich finanční gramotnosti. Znalost tématu státní rozpočet žákům umožní lépe se orientovat v dané problematice a lépe chápat aktuální dění ve společnosti a pomůže jim vytvářet si vlastní názory.

ODBORNÁ ČÁST

1. TEORETICKÁ VÝCHODISKA ŘEŠENÍ PROBLÉMU

Téma diplomové práce je Státní rozpočet a jeho úloha ve výuce ZSV.

Téma státního rozpočtu je v odborné literatuře zpracované podrobně a dobře. Existují obsáhlé publikace, které se danou problematikou zabývají. Většina z nich jsou moderní a vyšly již poněkolkáté v aktualizovaném vydání. To je důležité, protože téma státní rozpočet je třeba v literatuře aktualizovat, aby se čtenáři dostaly co nejnovější informace.

Existuje literatura zabývající se veřejnými financemi, jejichž součástí tvoří státní rozpočet, například publikace Jitky Pekové Veřejné finance – úvod do problematiky.¹ Zde je podrobně zpracováno mj. téma státní rozpočet, rozpočtová soustava, rozpočtový deficit i fiskální politika. Dále existují publikace zabývající se hospodářskou politikou, jejíž součástí je fiskální politika, která využívá státní rozpočet jako jeden z nástrojů ovlivňování hospodářské politiky státu. Jsou to například publikace nesoucí název Hospodářská politika nebo Učebnice hospodářské politiky. Existují i publikace, které se zabývají přímo fiskální politikou, například Fiskální politika, jejímž autorem je Vratislav Izák.²

Na odborné úrovni je tedy téma státního rozpočtu zpracované dobře a podrobně. Problém je na úrovni středoškolské, respektive gymnaziální. Téma státního rozpočtu je na gymnáziu součástí předmětu základy společenských věd. Vycházím z hypotézy, že toto téma je ve výuce ZVS okrajové a pojaté příliš obecně. Nasvědčuje tomu i fakt, že neexistuje literatura, která by se zabývala úlohou státního rozpočtu ve výuce ZSV. Ani v učebnicích ZVS není toto téma zpracováno optimálně. Učebnic ZSV je velmi málo a téma státního rozpočtu je v nich zpracováno příliš obecně. O konkrétních učebnicích bude pojednáno v kapitole Obsahová analýza učebnic ZSV pro SŠ.

¹ Peková, J. Veřejné finance – úvod do problematiky. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2005, s. 121

² Izák, V. Fiskální politika. 1. vydání. Praha. VŠE, 2005, s. 114

2. STÁTNÍ ROZPOČET

2.1 Definice státního rozpočtu

Státní rozpočet je nejvýznamnější veřejný rozpočet. Je součástí rozpočtové soustavy státu. „Rozpočtovou soustavou rozumíme soustavu veřejných rozpočtů (včetně rozpočtových vztahů fungujících uvnitř této soustavy) a institucí, které zabezpečují tvorbu, rozdělování, užití a kontrolu toků jednotlivých okruhů finančních prostředků v rámci této soustavy.“³

Státní rozpočet „je nejdůležitějším finančním nástrojem (ale i politickým nástrojem) využívaným ústřední vládou v hospodaření státu, k financování státních netržních činností. Je významným nástrojem stabilizační politiky státu.“⁴

Další definice státního rozpočtu je v zákoně č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech: „Státní rozpočet tvoří finanční vztahy, které zabezpečují financování některých funkcí státu v rozpočtovém roce. Rozpočet obsahuje očekávané příjmy a odhadované výdaje a je souhrnem finančních dokumentů, tj. zákona o státním rozpočtu, rozpisu ukazatelů státního rozpočtu a rozpočtů organizačních složek státu.“⁵

Státní rozpočet můžeme charakterizovat jako centralizovaný peněžní fond, bilanci státu, finanční plán, nástroj rozpočtové politiky a nástroj řízení.⁶

Státní rozpočet jako centralizovaný peněžní fond je nejdůležitějším fondem v rozpočtové soustavě. Soustřeďuje rozhodující část finančních prostředků rozpočtové soustavy.⁷

³ Hamerníková, B. Maaytová, A. a kol. Veřejné finance. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 178

⁴ Peková, J. Veřejné finance – úvod do problematiky. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2005, s. 121

⁵ Zákon č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech a o změně některých souvisejících zákonů (rozpočtová pravidla, v platném znění aktualizováno novelou č. 26/2008 Sb ze dne 16.1.2008, která nabyla účinnosti dne 1.3.2008. <http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/zakon_o_sr_1155.html> [cit. 8.11.2008]

⁶ podle Peková, J. Veřejné finance – úvod do problematiky. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2005, s. 122-124

⁷ podle Peková, J. Veřejné finance – úvod do problematiky. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2005, s. 122

Státní rozpočet je nejdůležitější bilancí státu. Je to bilance příjmů a výdajů státu.⁸ „Státní rozpočet je také finančním plánem na rozpočtové období zahrnující tzv. rozpočtovou závěrku, tedy bilanci státního hospodaření vyplývajícího z dosažené úrovně příjmů a výdajů státu za uplynulé rozpočtové období.“⁹ „Státní rozpočet by měl být závazným finančním plánem, neboť nabývá formy rozpočtového zákona.“¹⁰

Státní rozpočet je také důležitým nástrojem rozpočtové politiky. O rozpočtové politice a její podstatě bude pojednáno dále.

Státní rozpočet je také „nástroj řízení ve veřejném sektoru prostřednictvím financování jeho potřeb.“¹¹

Existuje mnoho definic státního rozpočtu. Každá z výše uvedených definic je důležitá, protože vystihuje jiný aspekt státního rozpočtu. Shrneme-li to nejdůležitější z výše uvedených definic, dostaneme možnou stručnou definici: Státní rozpočet je nejvýznamnějším veřejným rozpočtem. Můžeme ho definovat jako centralizovaný peněžní fond, bilanci státu, finanční plán, nástroj rozpočtové politiky a nástroj řízení.

2.2 Funkce státního rozpočtu

Státní rozpočet plní tři základní funkce – alokační, stabilizační a redistribuční. Jsou to zároveň hlavní funkce všech veřejných rozpočtů. „Funkci stabilizační a redistribuční plní primárně státní rozpočet, funkci alokační pak všechny ostatní rozpočty.“¹²

⁸ podle Peková, J. Veřejné finance – úvod do problematiky. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2005, s. 122

⁹ Hamerníková, B. Maaytová, A. a kol. Veřejné finance. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 184

¹⁰ Peková, J. Veřejné finance – úvod do problematiky. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2005, s. 122

¹¹ Peková, J. Veřejné finance – úvod do problematiky. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2005, s. 124

¹² Hamerníková, B. Maaytová, A. a kol. Veřejné finance. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 179

Alokační funkce znamená umístování, přidělování vymezených peněžních prostředků do vybraných hospodářských sfér.¹³

Stabilizační funkce státního rozpočtu souvisí s rozpočtovou politikou státu. Stát může pomocí rozpočtové politiky ovlivňovat základní ekonomické veličiny, jako je např. zaměstnanost, hospodářský růst, inflace aj.¹⁴

Redistribuční funkce znamená přerozdělování části příjmů státního rozpočtu mezi jednotlivé ekonomické subjekty. Výsledkem má být spravedlivější rozdělení důchodů. Příkladem redistribuce jsou sociální transfery nebo dotace.¹⁵

2.3 Struktura státního rozpočtu

Strukturu státního rozpočtu tvoří příjmové a výdajové položky. Jedná se o příjmy a výdaje státního rozpočtu.

Příjmy a výdaje státního rozpočtu se člení podle kapitol (jedná se o odpovědnostní třídění rozpočtové skladby). Kapitoly můžeme rozdělit do těchto skupin:

- kapitoly, jejichž rozpočet nemůže být podle rozpočtových pravidel vládou změněn (Kancelář prezidenta republiky, Poslanecká sněmovna Parlamentu, senát Parlamentu, Kancelář veřejného ochránce práv, Ústavní soud a Nejvyšší kontrolní úřad)
- vláda a ministerstva (Úřad vlády a jednotlivá ministerstva)
- samostatné instituce (např. Český statistický úřad nebo Akademie věd ČR)
- kapitoly zvláštní povahy (Státní dluh, Operace státních finančních aktiv a Všeobecná pokladní správa), jejichž správcem je ministr financí

Příjmy a výdaje státního rozpočtu, které mají všeobecný charakter (nepatří do okruhu působnosti určitého správce kapitoly), nebo výdaje státního rozpočtu, jejichž výše pro jednotlivé kapitoly není v době schvalování zákona o státním

¹³ podle Hamerníková, B. Maaytová, A. a kol. Veřejné finance. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 179

¹⁴ podle Hamerníková, B. Maaytová, A. a kol. Veřejné finance. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 179

¹⁵ podle Hamerníková, B. Maaytová, A. a kol. Veřejné finance. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 179

rozpočtu na příslušný rozpočtový rok známa, tvoří kapitolu Všeobecná pokladní správa. Součástí této kapitoly je i vládní rozpočtová rezerva, která se tvoří nejméně ve výši 0,3 % výdajů státního rozpočtu na příslušný rozpočtový rok.¹⁶

2.3.1 Struktura výdajů

Ze státního rozpočtu se vydávají peněžní prostředky za tímto účelem:

- na vládní nákupy (nákupy zboží a služeb pro zajištění potřeb organizací ve veřejném sektoru, na nákup veřejných statků státem formou veřejné zakázky)
- na financování běžných (neinvestičních) i kapitálových (investičních) potřeb veřejnoprávních neziskových organizací, které stát zřídil pro zabezpečování veřejných statků
- na peněžní transfery pro obyvatelstvo (Transfery jsou specifické veřejné výdaje, „jde o veřejné prostředky, které jsou poskytovány s určitým cílem různým subjektům, ale nevzniká zde žádné protiplnění.“¹⁷ Jsou to např. sociální podpory.)
- na poskytování dotací na výrobu některých tržních statků s regulovanými cenami
- na poskytování dotací na výrobu v zemědělství
- na poskytování dotací na krytí ztráty státních podniků
- na poskytování dotací na podporu zamezení vlivu a řešení dopadů negativních externalit
- na poskytování dotací do rozpočtů nižších vládních úrovní, rozpočtů územní samosprávy a do mimorozpočtových fondů¹⁸

Výdaje státního rozpočtu můžeme rozdělit na nenávratné a návratné výdaje. Rozhodující objem představují výdaje nenávratné. Jsou to veřejné výdaje, které můžeme dále rozdělit na vládní nákupy a peněžní transfery. Návratné výdaje jsou

¹⁶ podle Hamerníková, B. Maaytová, A. a kol. Veřejné finance. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 184-185

¹⁷ Hamerníková, B. Maaytová, A. a kol. Veřejné finance. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 86

¹⁸ podle Peková, J. Veřejné finance – úvod do problematiky. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2005, s. 125

finanční výpomoci – návratné půjčky, které jsou poskytovány ze státního rozpočtu do rozpočtů jednotlivých stupňů územní samosprávy.¹⁹

2.3.1.1 Transfery

Transfery představují souvislost státního rozpočtu se sociální politikou. „Sociální politika je politikou, která se primárně orientuje k člověku, k rozvoji a kultivaci jeho životních podmínek, dispoic, k rozvoji jeho osobnosti a kvality života.“²⁰

Sociální politika plní v životě člověka i ve společnosti několik funkcí. Jsou to zejména:

- funkce ochranná
- funkce rozdělovací a přerozdělovací
- homogenizační
- stimulační
- preventivní²¹

Těžiště přerozdělovací funkce v moderních společnostech spočívá v modifikaci prvotního rozdělování, v přerozdělení toho, co již bylo jednou nedokonale nebo nespravedlivě rozděleno trhem. Prvotní rozdělování, resp. důchody z něho jsou odměnou pouze majitelům výrobních faktorů a musí být z mnoha důvodů ve společnosti přerozděleny. Zejména proto, že je třeba:

- a) zajistit důstojné životní podmínky všem občanům. Všichni se na ekonomických činnostech nepodílejí, ale všichni se musí podílet na užití ekonomických zdrojů;
- b) zajistit všem rovné šance. Každá společnost je majetkově důchodově založena na nerovnostech. Nelze aie připustit, aby se sociální původ lidí stal nepřekonatelnou překážkou jejich zařazení do společnosti. Všem je nutno poskytnout stejné startovací podmínky, stejnou rozhodovací šanci a garantovat nezbytný minimální životní standard. Toho se dosahuje např. investicemi do vzdělávání, rovným

¹⁹ podle Peková, J. Veřejné finance – úvod do problematiky. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2005, s. 126-129

²⁰ Krebs, V. Sociální politika. 4. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 17

²¹ podle Krebs, V. Sociální politika. 4. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 54-55

přístupem k systému zdravotní péče, zaručenými minimálními příjmovými veličinami, podporou nízkopříjmových rodin s dětmi apod.;

c) zabezpečit bezporuchové fungování společenského systému spotřebou veřejných statků (správa, školství, zdravotnictví, justice, obrana apod.);

d) odstraňovat nedokonalosti konkurence (monopolní postavení na trhu a důsledky z toho plynoucí).²²

„Přerozdělovací funkce se konkrétně uskutečňuje především prostřednictvím daní a transferů. Jejich efekty se promítají do životních podmínek lidí v podstatě dvojitým způsobem:

- podporou příjmů, důchodů, zvýšením jejich hotovostí;
- formou užívání bezúplatných nebo v různé míře dotovaných služeb (včetně tzv. spotřebitelských dotací, např. do bydlení, dopravy apod.).

K hlavním nástrojům přerozdělování patří státní rozpočet a veřejné rozpočty, dále soustavy pojištění (zejména obligatorního) a řada dalších institucí, jako jsou např. neziskové organizace, nadace, církve aj. Výsledkem procesu přerozdělování je konečné rozdělení důchodů, pro něž je typická menší nerovnost než pro rozdělení prvotní.“²³

Sociální politika státu se uplatňuje zejména v následujících oblastech:

- sociální zabezpečení
- důchodové zabezpečení
- důchodové pojištění a penzijní připojištění
- nemocenské pojištění
- státní sociální podpora
- sociální pomoc
- politika zaměstnanosti
- zdravotní politika
- rodinná politika
- bytová politika
- vzdělávací politika²⁴

²² podle Krebs, V. Sociální politika. 4. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 56-57

²³ Krebs, V. Sociální politika. 4. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 57-58

²⁴ podle Krebs, V. Sociální politika. 4. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 6-10

Sociální zabezpečení v užším pojetí se často omezuje pouze na důchodové zabezpečení a sociální služby, ale v širším pojetí je do něj možné zahrnovat následující odvětví:

- péče o zdraví (léčebná i preventivní)
- zabezpečení při dočasné neschopnosti pro nemoc a úrazy
- zabezpečení matek v případě těhotenství a mateřství
- pomoc při výchově dětí v rodině
- zabezpečení při invaliditě
- zabezpečení ve stáří
- zabezpečení rodinných příslušníků a pozůstalých
- zabezpečení v nezaměstnanosti ²⁵

V České republice byly vytvořeny tři systémy sociálního zabezpečení:

1. systém sociálního pojištění
2. systém státní sociální podpory
3. systém sociální pomoci ²⁶

V rámci systému sociálního pojištění jsou řešeny ty sociální situace, na které se občan může předem připravit (pojistit) formou odložení části své dnešní spotřeby na krytí budoucí nejisté dlouhodobé či krátkodobé sociální situace. V tomto směru jsou již dnes provozovány systémy důchodového pojištění a penzijního připojištění a nemocenského pojištění. ²⁷

„V rámci systému státní sociální podpory jsou řešeny sociální situace, které jsou na základě určitého společenského konsenzu uznány za zřetele hodné, tj. sociální situace, kdy je účelné rodinu, především rodinu s dětmi, podpořit.“ ²⁸

„V rámci systému sociální péče (pomoci) se řeší obtížné sociální situace stavu hmotné a sociální nouze, tedy situace, které občan není, resp. nebude schopen řešit sám nebo s pomocí vlastní rodiny. V návaznosti na výsledcích sociální práce, na

²⁵ podle Krebs, V. Sociální politika. 4. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 162

²⁶ podle Krebs, V. Sociální politika. 4. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 163

²⁷ podle Krebs, V. Sociální politika. 4. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 163-164

²⁸ Krebs, V. Sociální politika. 4. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 164

základní metody sociální pomoci se sociální pomoc poskytuje v těchto základních formách:

- sociální služby, které poskytují především státní neziskové organizace, obce a kraje;
- sociálněprávní ochrana a dávky sociální pomoci, které poskytuje stát prostřednictvím pověřených obecných úřadů.

Jednotlivé formy sociální pomoci jsou financovány ze státního rozpočtu a z rozpočtu obcí, přičemž je nutno jednoznačně oddělit od sebe kompetence státních a samosprávných orgánů tak, aby bylo každému občanu zřejmé, co je výsledkem působnosti obce a co je výsledkem působnosti státu.“²⁹

2.3.2 Struktura příjmů

Příjmy státního rozpočtu můžeme rozdělit stejně jako výdaje na příjmy návratné a nenávratné.

Návratné příjmy jsou většinou příjmy z emise státních dluhopisů (krátkodobých, střednědobých i dlouhodobých), v některých zemích i půjčky od jiných článků rozpočtové soustavy, případně i půjčky ze zahraničí).

Nenávratné příjmy jsou veřejné příjmy, které můžeme rozdělit na daňové a nedaňové příjmy. Daňové příjmy jsou příjmy pravidelně se opakující. Ve většině zemí plyne do státního rozpočtu největší část daňového výnosu, případně významný podíl na tomto výnosu. Týká se to zejména nepřímé spotřební daně, včetně daně z přidané hodnoty, daně z příjmů a v některých zemích i daně majetkové. Výlučný příjem státního rozpočtu jsou cla, případně dovozní či vývozní daně. V některých zemích plynou do státního rozpočtu i příspěvky na sociální zabezpečení, resp. pojištění, pokud není v rozpočtové soustavě zvláštní parafiskální fond sociálního zabezpečení v rámci veřejného pilíře. Nedaňové příjmy mohou mít charakter příjmů pravidelně se opakujících i pravidelně se neopakujících, běžných i kapitálových. Mezi běžné příjmy patří např. příjmy z pronájmu státního majetku a přijaté sankční platby. Mezi kapitálové příjmy můžeme zařadit příjmy z finančního investování

²⁹ Krebs, V. Sociální politika. 4. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 165

nebo z prodeje státního majetku (v ČR jsou tyto příjmy příjmem zvláštních privatizačních fondů v rozpočtové soustavě).³⁰

2.4 Vyrovnanost rozpočtu

Státní rozpočet je výsledkem rozpočtového procesu. O rozpočtovém procesu v České republice bude pojednáno dále. Každý rozpočtový proces se řídí rozpočtovými zásadami. Jednou z těchto zásad je zásada vyrovnanosti rozpočtu. Tato zásada „vyžaduje vyrovnanost rozpočtu alespoň v delším časovém období. Podle této zásady jsou výdaje státního rozpočtu sestavovány tak, aby se rovnaly příjmům. Na začátku 20. století byla tato zásada přijímána bezvýhradně. Postupně se od této zásady upouštělo a podle záměrů finanční politiky se začalo krátkodobě využívat přebytkové a zejména deficitní financování, v řadě zemí se začala ve státní rozpočtové politice uplatňovat zásada schodkovosti rozpočtu.“³¹

Existují dva typy vyrovnaného rozpočtu – každoročně vyrovnaný rozpočet a cyklicky vyrovnaný rozpočet.

Každoročně vyrovnaný rozpočet

Tato varianta představuje rozpočet, u kterého jsou každý rok vyrovnané příjmy a výdaje. Tato varianta je jen stěží proveditelná. Daňové příjmy kolísají podle výkyvů národního důchodu, velká část vládních výdajů je fixována minulými závazky a zbytek se dá rychle měnit jen s obtížemi.³²

Každoroční vyrovnanost rozpočtu není ani žádoucí. Rozpočtová politika je součástí stabilizační hospodářské politiky státu. To, že rozpočet není citlivý na cyklické výkyvy ekonomiky, znamená, že funguje jako vestavěný stabilizátor. Pokud by se výdaje přizpůsobily cyklickým výkyvům ekonomiky, působily by destabilizačně a narušovaly by chod ekonomiky.³³

³⁰ podle Peková, J. Veřejné finance – úvod do problematiky. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2005, s. 130-131

³¹ Hamerníková, B. Maaytová, A. a kol. Veřejné finance. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 181

³² podle Urban, L. a kol. Hospodářská politika. 1. vydání. Praha: Victoria publishing. 1994, s. 58

³³ podle Slaný, A. Žák, M. Hospodářská politika. 1. vydání. Praha: C. H. Beck. 1999. s. 92

„Základní myšlenkou vyrovnaného rozpočtu je vyhnout se škodlivým důsledkům rozpočtových deficitů a tomu, aby stabilizační politika nevedla ke zvětšování veřejného sektoru. K tomu totiž může docházet tím, že během hospodářského poklesu vláda zvyšuje výdaje, aby stimulovala ekonomiku, avšak během konjunktury je již tolik nesníží, a tak dochází k jejich postupnému růstu. Vyšší ochota k expanzivní než kontraktivní (restriktivní) fiskální politice vede dlouhodobě k růstu veřejného sektoru.“³⁴

Cyklicky vyrovnaný rozpočet

Cyklicky vyrovnaný rozpočet může eliminovat obě výše uvedená nebezpečí (destabilizaci a růst veřejného sektoru). „U tohoto rozpočtu vláda udržuje vládní výdaje na přibližně stejné úrovni jako průměrnou úroveň daňových příjmů. Tato koncepce cyklicky vyrovnaného rozpočtu má tendenci stabilizovat ekonomiku, ale má i svá úskalí. Umožňuje, aby některá vláda utrácela před volbami a nutila vládu po volbách více šetřit.“³⁵

Existují tři různé rozpočtové přístupy:

1. cyklicky nevyrovnaný rozpočet

„V tomto případě jsou jak objemy, tak délky trvání deficitů značné a období přebytku naopak zanedbatelné, neboť průměrná úroveň výdajů převyšuje průměrnou úroveň daňových příjmů. Taková fiskální politika bude mít tendenci stabilizovat ekonomiku proti cyklickým výkyvům, nicméně průměrný fiskální postoj vlády je expanzivní.“³⁶

2. cyklicky vyrovnaný rozpočet

„V tomto případě vláda udržuje průměrné vládní výdaje na přibližně stejné výši jako průměrnou úroveň daňových příjmů. Tento cyklicky vyrovnaný rozpočet má tendenci stabilizovat ekonomiku před cyklickými výkyvy.“³⁷

3. trvale vyrovnaný rozpočet

³⁴ Slaný, A. Žák, M. Hospodářská politika. 1. vydání. Praha: C. H. Beck. 1999. s. 92

³⁵ Slaný, A. Žák, M. Hospodářská politika. 1. vydání. Praha: C. H. Beck. 1999. s. 92

³⁶ Urban, L. a kol. Hospodářská politika. 1. vydání. Praha: Victoria publishing. 1994, s. 58

³⁷ Urban, L. a kol. Hospodářská politika. 1. vydání. Praha: Victoria publishing. 1994, s. 59

„Zde se fiskální politika vyhnula jakýmkoliv deficitům. Vládní výdaje se mění během cyklu a mají tendenci destabilizovat ekonomiku zostřováním cyklických výkyvů agregátní poptávky.“³⁸

Z výše uvedených rozpočtových přístupů se jako ideální jeví rozpočet cyklicky vyrovnaný. Tato bilance se nemusí vyrovnat ihned, ale k vyrovnání směřuje. Je zde snaha zabránit narůstání státního dluhu, neboť úroky z něj zatěžují ekonomiku. Cyklicky vyrovnaný rozpočet můžeme považovat za ideál, ke kterému by se mělo směřovat, ovšem realitou je mírný deficit státního rozpočtu.

2.5 Deficit státního rozpočtu a způsoby jeho financování

Státní rozpočet je bilancí státu. Je to bilance příjmů a výdajů státního rozpočtu. Státní rozpočet může být vyrovnaný, přebytkový a schodkový (deficitní).

Vyrovnaný státní rozpočet je tehdy, jsou-li příjmy rovny výdajům.

Přebytkový státní rozpočet je tehdy, jsou-li příjmy větší než výdaje. Z přebytkového rozpočtu „lze vytvářet rezervy, využít ho k finančnímu investování či ke splácení dosavadních dluhů.“³⁹

Schodkový státní rozpočet je tehdy, jsou-li příjmy menší než výdaje.

2.5.1 Pojem rozpočtového deficitu a státního dluhu

„Rozpočtový deficit je částka, o kterou vládní výdaje převyšují příjmy za určité časové období, obvykle rok. Deficit je taková veličina, která odpovídá zvýšení státního dluhu.“⁴⁰

„Státní dluh (nebo veřejný dluh) naproti tomu vzniká akumulací minulých deficitů a je považován za stavovou veličinu. Dluh se zvyšuje akumulací deficitů a snižuje dosahováním přebytků.“⁴¹

³⁸ Urban, L. a kol. Hospodářská politika. 1. vydání. Praha: Victoria publishing. 1994, s. 59

³⁹ Peková, J. Veřejné finance – úvod do problematiky. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2005, s. 419

⁴⁰ Ondrčka, P. Teorie monetární a fiskální politiky. 1. vydání. MU Brno, 1997. s. 109

„Nejběžnější mírou měření zadluženosti je podíl dluhu na HDP neboli Debt - HDP ratio, který se používá hlavně pro mezinárodní srovnání.“⁴²

2.5.2 Příčiny rozpočtového deficitu

Vznik a výši rozpočtového deficitu ovlivňují na straně veřejných příjmů a veřejných výdajů tyto faktory: vnitřní (endogenní) a vnější (exogenní). Tyto faktory ovlivňují vývoj příjmů a vývoj výdajů i chronickou deficitnost státního rozpočtu.⁴³

Mezi základní vnitřní faktory patří expanzivní charakter fiskální politiky, časové rozložení výdajového šoku, časové rozložení daňového zatížení a vládní populismus.⁴⁴

Expanzivní charakter fiskální politiky – vláda záměrně zvyšuje výdaje státního rozpočtu, aby ovlivnila růst agregátní poptávky pomocí vládní poptávky, a tím ovlivňuje hospodářský růst. Vláda také snižuje daňové zatížení, aby firmám a ostatním daňovým poplatníkům zbyly finanční prostředky, které mohou využít k soukromé spotřebě i k investicím. V tomto případě se vláda snaží ovlivnit hospodářský růst prostřednictvím nabídky.

Časové rozložení výdajového šoku – v tomto případě se využije deficitní rozpočet jako nástroj rozložení financování nákladných investic do několika rozpočtových období, aby nedošlo k výdajovému šoku, který způsobí růst cen základních surovin, a tím následně i růst cen dalších komodit.

Časové rozložení daňového zatížení – souvisí s časovým rozložením výdajového šoku. Jedná se o rozložení daňového zatížení do více let. Souvisí to s potřebou finančních prostředků na investice do veřejného sektoru.

Vládní populismus – zejména v období před volbami jsou voliči lákáni na programy, které mají dopad na růst veřejných výdajů (např. snižování daní, rozšiřování a zkvalitňování veřejných služeb, zvyšování sociálních transferů).⁴⁵

⁴¹ Ondrčka. P. Teorie monetární a fiskální politiky. 1. vydání. MU Brno, 1997. s. 109

⁴² Ondrčka. P. Teorie monetární a fiskální politiky. 1. vydání. MU Brno, 1997. 110

⁴³ podle Peková, J. Veřejné finance – úvod do problematiky. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2005, s. 431

⁴⁴ podle Peková, J. Veřejné finance – úvod do problematiky. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2005, s. 431

Mezi základní vnější faktory patří kolísání tempa ekonomického růstu, hospodářský pokles, růst nezaměstnanosti; růst cen základních surovin, cenové šoky; deprese ve světě; vývoj úrokové míry, resp. její růst; úrok z veřejného dluhu; mimořádné události.⁴⁶

Kolísání tempa ekonomického růstu, hospodářský pokles, růst nezaměstnanosti – tato situace má dopad na pokles daňových příjmů a vytváří tlak na růst výdajů ze státního rozpočtu. V případě nezaměstnanosti je nutný přepočtení příjmových i výdajových toků u státního rozpočtu na stav plné zaměstnanosti (deficit při plné zaměstnanosti).

Růst cen základních surovin, cenové šoky – např. ropné šoky začátkem 70. let 20. století, cenové šoky energií. Tento vývoj vláda nemůže bezprostředně ovlivnit, ale promítne se do veřejných výdajů.

Deprese ve světě – v situaci hospodářské provázanosti zemí se deprese lavinovitě šíří mezi jednotlivými zeměmi.

Vývoj úrokové míry, resp. její růst – chronický dlouhodobý deficit státního rozpočtu způsobuje nejen nízkou míru národních úspor, ale i růst úrokových sazeb.

Úrok z veřejného dluhu – chronické deficity státního rozpočtu ovlivňují výši veřejného dluhu. Deficity státního rozpočtu jsou kryty návratnými finančními prostředky, které nejsou zadarmo. Úrokové náklady pak zatěžují běžný rozpočet a v řadě zemí způsobují v dalších rozpočtových obdobích deficit státního rozpočtu.

Mimořádné události – jsou to události, které nelze předvídat a vyvolávají potřebu mimořádných veřejných výdajů, např. válečný konflikt nebo velké přírodní katastrofy.⁴⁷

2.5.3 Důsledky deficitu státního rozpočtu

⁴⁵ podle Peková, J. Veřejné finance – úvod do problematiky. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2005, s. 431-432

⁴⁶ podle Peková, J. Veřejné finance – úvod do problematiky. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2005, s. 432-433

⁴⁷ podle Peková, J. Veřejné finance – úvod do problematiky. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2005, s. 432-433

„Důsledky deficitu státního rozpočtu můžeme analyzovat z pohledu krátkodobého a dlouhodobého.“⁴⁸

Důsledky deficitu státního rozpočtu v krátkém období mohou být pozitivní:

- mohou se eliminovat vlivy exogenních faktorů na objem veřejných výdajů, např. cenové šoky, přírodní katastrofy, hospodářská recese apod. a jejich negativní dopady na potřebu zvýšit veřejné příjmy neúměrným daňovým zatížením, příjmovým šokem (daňová reforma apod.)
- mohou se financovat efektivní veřejné výdajové programy pomocí návratných finančních prostředků (které kryjí deficit) v situaci, kdy míra výnosu projektu je vyšší než úroková míra z dluhu.⁴⁹

V krátkém období může mít deficit státního rozpočtu pozitivní vliv na dosažení rovnovážného stavu v ekonomice. V krátkém období je obtížné zvýšit daně i provést škrty ve výdajích.⁵⁰

Důsledky deficitu státního rozpočtu v dlouhém období jsou negativní:

- dlouhodobý deficit vede k růstu veřejného dluhu, dluhová služba je břemenem pro rozpočet a omezuje aktivní využití nástrojů fiskální politiky vlády, veřejný dluh vyžaduje velké úrokové náklady
- dlouhodobě deficit státního rozpočtu vyvolává silné inflační tlaky, ke krytí chronických deficitů dochází na úkor omezování soukromých investic a dochází k vytěšňovacímu efektu (vytěšňování soukromých investic).⁵¹

2.5.4 Financování deficitu státního rozpočtu

Existují tři základní způsoby, kterými je možné financovat deficit státního rozpočtu:

1. peněžní krytí
2. dluhové krytí

⁴⁸ Peková, J. Veřejné finance – úvod do problematiky. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2005, s. 433

⁴⁹ Peková, J. Veřejné finance – úvod do problematiky. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2005, s. 433-334

⁵⁰ podle Peková, J. Veřejné finance – úvod do problematiky. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2005, s. 434

⁵¹ podle Peková, J. Veřejné finance – úvod do problematiky. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2005, s. 434

3. daňové příjmy

Mezi další způsoby krytí deficitu státního rozpočtu patří krytí aktivy a úbytek objemu státních aktiv.⁵²

Peněžní (emisní) financování deficitu

Je to zvláštní případ financování deficitu, kdy si vláda bere úvěr od centrální banky. Centrální banka může poskytnout buď přímý úvěr, nebo může sama přímo od státu zakoupit emitované státní dluhopisy. Tento způsob je však v řadě zemí legislativně omezen či zakázán vzhledem k negativním monetárním důsledkům.

Centrální banka může nakoupit státní obligace i na sekundárním trhu. V tomto případě se ale nejedná o bezprostřední vztah ke krytí deficitu, ale o monetarizaci dluhu.

Oba tyto způsoby zvyšují monetární bázi a to má negativní důsledky ve vztahu k pohybu agregátní cenové hladiny i ve vztahu k pohybu úrokových měr. Řada ekonomů se domnívá, že financování rozpočtových deficitů emisí peněz je jednou z hlavních příčin inflace. O tom, zda bude deficit státního rozpočtu kryt úvěrem, by neměl rozhodovat stát, ale nezávislá emisní organizace, která je zodpovědná za měnovou situaci. Centrální banka by měla být politicky i ekonomicky nezávislá na vládě. V řadě vyspělých zemí tomu tak je.⁵³

Monetarizace dluhu je proces, kdy stát financuje deficit peněžní kreací. „To předpokládá spolupráci s centrální bankou. Vláda požádá centrální banku, aby koupila jí emitované cenné papíry. Centrální banka pak platí vládě peníze, které vytvořila a vláda tyto peníze používá k financování svého deficitu.“⁵⁴

Dluhové financování deficitu

Při tomto způsobu financování deficitu státního rozpočtu jednotlivci i firmy nakupují státní cenné papíry, které byly emitovány na zvláštní vládní účely s úhradou většinou u centrální banky.

Existují dva způsoby dluhového financování deficitu:

⁵² podle Slaný, A. a kol. Makroekonomická analýza a hospodářská politika. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 144

⁵³ podle Slaný, A. a kol. Makroekonomická analýza a hospodářská politika. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 145-146

⁵⁴ Izák, V. Fiskální politika. 1. vydání. Praha. VŠE, 2005, s. 114

1. krytí rozpočtového deficitu domácím úvěrem
2. krytí rozpočtového deficitu zahraničním úvěrem

Krytí rozpočtového deficitu domácím úvěrem znamená, že se nedostatek finančních prostředků ve veřejném sektoru pokryje částí úspor soukromého sektoru, která není použita na financování čistého dovozu. Tento způsob financování se projeví nárůstem domácího veřejného dluhu.

Pokud má dojít k financování fiskálního deficitu zvýšeným úvěrem od soukromého sektoru, musí také dojít ke zvýšení soukromých úspor o stejnou částku, ale v krátkém období je to velmi obtížné. Možnosti dobrovolného zvyšování úspor jsou limitované. Za formu vynucených úspor můžeme považovat zvýšení monetární báze, kdy ekonomické subjekty ve snaze udržet vyrovnanost své reálné peněžní bilance zvyšují držbu peněz v hotovosti a tedy i své úspory.⁵⁵

Krytí rozpočtového deficitu zahraničním úvěrem se využívá tehdy, jsou-li možnosti krytí deficitu domácími úsporami omezené. Krytí deficitu zahraničním úvěrem se projeví vznikem nebo zvýšením zahraničního dluhu a dojde k nárůstu pasivního salda běžného účtu platební bilance.⁵⁶

Z hlediska zahrnutí úrokových výdajů je důležité rozlišovat celkový a primární deficit. „Celkový deficit v konvenčním vyjádření podle metodik MMF vyjadřuje rozdíl mezi celkovými příjmy a výdaji bez ohledu na jejich charakter. Zatímco primární deficit vyjadřuje rozdíl mezi celkovým deficitem a úroky placenými z veřejného dluhu, tedy veškeré vládní výdaje, s výjimkou úrokových plateb, snížené o veškeré vládní příjmy. Proto se primárnímu deficitu také často říká bezúrokový deficit. Tato veličina se zavedla proto, že úroky placené z veřejného dluhu se zahrnují do rozpočtových výdajů a tím zvyšují celkový deficit. Navíc jsou důsledkem fiskální politiky dřívějších období, a proto jsou pro hodnocení fiskální politiky vlády v jiném období nepřipustné.“⁵⁷

Daně jako zdroj financování deficitu

⁵⁵ podle Slaný, A. a kol. Makroekonomická analýza a hospodářská politika. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 147

⁵⁶ podle Slaný, A. a kol. Makroekonomická analýza a hospodářská politika. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 148

⁵⁷ Slaný, A. a kol. Makroekonomická analýza a hospodářská politika. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 148

Daňové příjmy jsou dalším zdrojem financování deficitu státního rozpočtu. Daň tvoří nejdůležitější položku na příjmové straně státního rozpočtu. Daň je zákonem stanovená platba do rozpočtu a při její konstrukci se vychází z určitých pravidel.

„Pravidla konstrukce optimálního daňového systému můžeme shrnout do těchto bodů:

- výnos z daní by měl být pro rozpočtové záměry dostatečný,
- daňové zatížení jednotlivých občanů by mělo být rovnoměrné (spravedlivé),
- daňová povinnost by měla co nejméně narušovat efektivní využívání zdrojů,
- daňový systém by měl být srozumitelný a společností akceptovatelný,
- náklady na vybírání daní by měly být co nejmenší.“⁵⁸

Všechna tato pravidla prolíná kritérium efektivity zdanění a s ní spojené daňové břemeno (mrtvá ztráta). Každá daň (kromě paušální) má dva efekty – důchodový a substituční.⁵⁹

„Důchodový efekt je spojen s transferem části důchodu od subjektu do veřejného sektoru. Substituční efekt vyplývá z poplatníkem provedené substituce v důsledku daně. Právě tento substituční efekt způsobuje mrtvou ztrátu, přičemž mrtvá ztráta je tím větší, čím větší je substituční efekt.“⁶⁰

Zavedení nové daně vyvolává nadměrné daňové břemeno a také administrativní náklady. Administrativní náklady jsou přímé (náklady státní správy) i nepřímé (náklady, které nese soukromý sektor).⁶¹

Krytí deficitu aktivity a úbytek objemu státních aktiv

Krytí deficitu státního rozpočtu aktivy znamená kompenzaci rozpočtového deficitu výtěžkem z prodeje vládních aktiv.⁶²

⁵⁸ Slaný, A. a kol. Makroekonomická analýza a hospodářská politika. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 148

⁵⁹ podle Slaný, A. a kol. Makroekonomická analýza a hospodářská politika. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 148-149

⁶⁰ Slaný, A. a kol. Makroekonomická analýza a hospodářská politika. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 149

⁶¹ Slaný, A. a kol. Makroekonomická analýza a hospodářská politika. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 150

⁶² podle Slaný, A. a kol. Makroekonomická analýza a hospodářská politika. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 144

Úbytek objemu státních aktiv je jednodušší, ale málo častý způsob.⁶³

Je těžké konstatovat, který způsob vypořádání se s deficitem státního rozpočtu je nejlepší. Každý způsob má své výhody i nevýhody. Peněžní krytí vede ke znehodnocení měny, a tím pádem k inflaci. Dluhové krytí zatěžuje budoucí vlády. Společnost spotřebovává více, než dokáže vyrobit. Jako optimální mi připadá citlivá daňová politika, ovšem daně jsou vnímány lidmi jako nepopulární opatření a ne každá vláda si může dovolit měnit daňovou soustavu.

2.5.5 Deficit státního rozpočtu a Maastrichtské kritérium

Maastrichtská smlouva je smlouva o Evropské unii a smlouva o založení Evropského společenství s doplňujícími protokoly. Byla podepsána 7. února 1992. V ní jsou definována Maastrichtská konvergenční kritéria. Maastrichtská kritéria jsou součástí úsilí Evropského společenství o realizaci a fungování měnové unie. Evropská měnová unie (EMU) usiluje o existenci jednotné měnové politiky a společné měny. Konvergenční kritéria jsou tato:

- kritérium dosažení vysokého stupně cenové stability
- kritérium dlouhodobě udržitelného stavu veřejných financí
- kritérium dodržování normálního rozpětí měnového kurzu stanoveného EMS po dobu minimálně dvou let
- kritérium stálosti konvergence členského státu a jeho účasti v mechanismu měnových kurzů (ERM I), jenž se odráží v dlouhodobých úrovních úrokové míry⁶⁴

Připojené protokoly konkretizují tato konvergenční kritéria: kritérium cenové stability, kritérium konvergence úrokových sazeb, kurzové kritérium, kritérium deficitu veřejných financí (veřejných rozpočtů) a kritérium veřejného dluhu.

Kritérium deficitu veřejných financí (veřejných rozpočtů) stanoví, že poměr plánovaného nebo skutečného schodku veřejných rozpočtů k hrubému domácímu

⁶³ podle Slaný, A. a kol. Makroekonomická analýza a hospodářská politika. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 144

⁶⁴ podle Hamerníková, B. Maaytová, A. a kol. Veřejné finance. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 296-297

produktu v tržních cenách nepřekročí v době šetření doporučovanou hodnotu 3 %. Veřejné finance zahrnují ústřední vládu, regionální či místní vládu a fondy sociálního zabezpečení.⁶⁵ „V případě, že tyto hodnoty nebudou členským státem splněny, Komise podle článku 104c Smlouvy o založení ES může při nesplnění těchto kritérií přihlédnout k faktu, že poměr schodku veřejných financí podstatně klesl nebo se snižoval k hodnotě, jenž se blíží té doporučené. Připuštna je také možnost, že překročení poměru schodku a HDP bylo pouze výjimečné, tzn. dočasné a hodnota poměru se pohybuje blízko doporučené hodnoty.“⁶⁶

Kritérium veřejného dluhu stanoví, že poměr veřejného vládního dluhu k hrubému domácímu produktu v tržních cenách by v době šetření neměl překročit doporučenou hodnotu 60 %. Dluh je definován jako konsolidovaný dluh jednotlivých odvětví státního sektoru v nominálních hodnotách na konci roku.⁶⁷ „I toto kritérium je ve smlouvě změkčeno. V případě, že se poměr veřejného dluhu a HDP dostatečně snižuje a přibližuje se doporučené hodnotě uspokojivým tempem, může Komise podle Smlouvy, článek 104c, klasifikovat takovýto případ jako uspokojivé splnění tohoto kritéria.

Veřejné výdaje a veřejný dluh ve vyspělých ekonomikách:

„V roce 1980 poměr celkových veřejných výdajů k hrubému domácímu produktu činil v zemích OECD 37,2 %, v roce 1993 vrcholil na 41,4 %, ale v roce 1997 se již snížil na 39 %. Toto snížení po roce 1993 se podařilo v důsledku přijetí střednědobých programů fiskální konsolidace v souvislosti s přípravou zemí EU na vstup do Evropské měnové unie. Pro srovnání je vhodné ještě uvést poměr celkových veřejných výdajů k HDP v USA (31,6 %) a ve Švédsku (60 %).“⁶⁸

„Ve veřejných financích zemí OECD převažuje deficitní financování. Deficit státních rozpočtů (v poměru k HDP) zemí OECD překračoval v letech 1990-1996 2 % ročně. Teprve v roce 1997 je možno pozorovat výrazný pokles fiskálního deficitu k HDP (na 1,1 % za celek zemí OECD). V zemích EU jsou rozpočtové

⁶⁵ podle Hamerníková, B. Maaytová, A. a kol. Veřejné finance. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 297-298

⁶⁶ Hamerníková, B. Maaytová, A. a kol. Veřejné finance. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 298

⁶⁷ podle Hamerníková, B. Maaytová, A. a kol. Veřejné finance. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 298

⁶⁸ Žák, M. a kol. Učebnice hospodářské politiky II. 1. vydání. Praha: VŠE, 2000. s. 60

deficity dlouhodobě vyšší. V letech 1991-1996 tyto schodky v průměru převyšovaly 5 % HDP. Teprve v roce 1997 se opět v souvislosti s hodnocením připravenosti jednotlivých zemí EU na vstup do měnové unie tyto deficity snížily v průměru na 2,4 % (maastrichtské kritérium je 3 %).“⁶⁹

„Deficitní financování neustále zvyšuje veřejný dluh. Za celek zemí OECD hrubý veřejný dluh dosáhl v roce 1997 již 70 % HDP, zatímco v roce 1980 činil pouze 41,5 %. V Belgii, Itálii a Řecku překročil hranici 100 %. Tato situace vyvolává nebezpečí dluhové pasti, kdy dluhová služba vyžaduje neustálé udržování či růst rozpočtových výdajů. V Řecku a Itálii se dluhová služba v roce 1997 blížila 20 % celkových výdajů rozpočtu.“⁷⁰

2.5.6 Měření rozpočtových deficitů

Zabýváme-li se problematikou deficitu státního rozpočtu, je třeba zmínit i otázku měření rozpočtových deficitů. Správné měření rozpočtových deficitů je spornou otázkou. „Zpravidla se diskutují tři základní problémy měření rozpočtových deficitů:

- a) vliv inflace;
- b) kapitálová aktiva;
- c) podmíněná pasiva.“⁷¹

Vliv inflace:

„Měření vlivu inflace na výši rozpočtového deficitu je nejméně kontroverzní, protože prakticky všichni ekonomové se shodují na tom, že rozpočet a vládní dluh by měly být měřeny v reálném, a nikoliv nominálním vyjádření. Rozpočtový deficit by se, alespoň teoreticky, měl rovnat změně vládního dluhu v reálném vyjádření, nikoliv změně v nominálním vyjádření.“⁷²

Kapitálová aktiva:

⁶⁹ Žák, M. a kol. Učebnice hospodářské politiky II. 1. vydání. Praha: VŠE, 2000. s. 60

⁷⁰ Žák, M. a kol. Učebnice hospodářské politiky II. 1. vydání. Praha: VŠE, 2000. s. 60

⁷¹ Izák, V. Fiskální politika. 1. vydání. Praha. VŠE, 2005, s. 132

⁷² Izák, V. Fiskální politika. 1. vydání. Praha. VŠE, 2005, s. 132

„Podle teorie by při hodnocení rozpočtových deficitů měla být brána v úvahu nejen pasiva, ale i aktiva. Rozpočtový deficit by měl být správně měřen jako změna stavu vládního dluhu, od které by byla odečtena změna aktiv.“⁷³

Neevidovaná pasiva:

„Běžnou kritikou současného systému vykazování rozpočtových deficitů je ponechání stranou důležitých pasiv, zejména penzí státních zaměstnanců. Tito vlastně poskytují vládě půjčky. Ty jsou pasivem vlády, které se svojí podstatou příliš neliší od vládního dluhu.“⁷⁴

„Totéž se týká systému sociálního zabezpečení, kdy v stále převažujícím průběžném systému lidé platí příspěvky v mladém věku a očekávají starobní důchody v budoucnu. A tyto budoucí nároky by měly být zahrnuty do vládních pasiv.“⁷⁵

„Zvláště obtížnou formou vládních pasiv jsou tzv. podmíněná pasiva. Jde o potenciální pasiva, která se stanou skutečnými pasivy, nastane-li určitá okolnost. Tato podmíněná pasiva nejsou zahrnuta v rozpočtovém deficitu, protože není zřejmé, jak by měla být adekvátně oceněna.“

⁷³ Izák, V. Fiskální politika. 1. vydání. Praha. VŠE, 2005, s. 134

⁷⁴ Izák, V. Fiskální politika. 1. vydání. Praha. VŠE, 2005, s. 134

⁷⁵ Izák, V. Fiskální politika. 1. vydání. Praha. VŠE, 2005, s. 134

3. POSTAVENÍ STÁTNÍHO ROZPOČTU V EKONOMICE ČESKÉ REPUBLIKY

3.1 Státní rozpočet České republiky

V rozpočtové soustavě České republiky je státní rozpočet nejvýznamnějším článkem. Má rozhodující podíl na celkových příjmech veřejné soustavy. Do státního rozpočtu plynou v rozhodující míře tradičně výnosné a stabilní daňové příjmy (rozhodující podíl na výnosu daně z přidané hodnoty, povinné příspěvky na sociální zabezpečení včetně důchodového pojištění, spotřební daň, část daně z příjmů).⁷⁶

3.2 Vývoj státního rozpočtu v České republice

Vývoj hlavních makroekonomických údajů České republiky zachycuje Český statistický úřad a pravidelně tyto údaje aktualizuje a zveřejňuje. Český statistický úřad zachycuje vývoj těchto ukazatelů od roku 1993. Na stránkách Českého statistického úřadu České republiky pod heslem Hlavní makroekonomické údaje najdeme mimo jiné Fiskální ukazatele. Český statistický úřad sleduje a zachycuje vývoj těchto fiskálních ukazatelů:

- vládní deficit (přebytek)
- vládní deficit (přebytek) / HDP
- saldo státního rozpočtu
- saldo státního rozpočtu / HDP
- vládní dluh
- dluh sektoru vlády v procentech HDP
- státní dluh
- státní dluh / HDP

⁷⁶ podle Peková, J. Veřejné finance – úvod do problematiky. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2005, s. 142

Pro účely pojednání o vývoji státního rozpočtu České republiky je důležité sledovat zejména saldo státního rozpočtu a státní dluh. Vývoj těchto ukazatelů je znázorněn v tabulce a v grafu v přílohách č. 1 a č. 2 této práce.

Hodnoty salda státního rozpočtu jsou udávány v miliardách Korun českých. Saldo znamená zůstatek, rozdíl kladných a záporných hodnot, rozdíl mezi příjmy a výdaji. Podíváme-li se na vývoj těchto hodnot, zjistíme, že kladných hodnot dosahovalo saldo státního rozpočtu pouze v letech 1993 (1,1 mld. Kč), 1994 (10,4 mld. Kč) a 1995 (7,2 mld. Kč). Od roku 1996 dosahuje saldo státního rozpočtu hodnot záporných. Nejmenší záporná hodnota salda státního rozpočtu byla v roce 1996 (-1,6 mld. Kč). Největší záporné saldo státního rozpočtu bylo v roce 2003 (-109,1 mld. Kč). V roce 2007 bylo saldo -66,4 mld. Kč.⁷⁷

Hodnoty státního dluhu jsou zaznamenávány v miliardách Korun českých. Hodnoty státního dluhu mají s výjimkou prvních čtyř sledovaných let (1993, 1994, 1995, 1996) vzestupnou tendenci. Hodnota státního dluhu České republiky se od roku 1997 postupně zvyšuje. Nejnižší hodnota státního dluhu byla v roce 1995 (154,4 mld. Kč). V roce 1997 byla hodnota státního dluhu 173,1 mld. Kč. V roce 2007 už byla hodnota státního dluhu 892,3 mld. Kč. Vidíme tedy, že hodnota státního dluhu se od roku 1997 zvýšila zhruba pětkrát.⁷⁸

Český statistický úřad sleduje také hodnotu podílu státního dluhu na HDP. Tuto hodnotu udává v procentech. Nejnižší byl tento podíl v roce 1996 (9,2 %). Od roku 1996 se tato hodnota postupně zvyšuje. V roce 2007 tvoří podíl státního dluhu na HDP již 25,3 %.⁷⁹

⁷⁷ Česká republika: Hlavní makroekonomické ukazatele. <[http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr:makroekonomicke udaje/\\$File/HLMAKRO.xls](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr:makroekonomicke%20udaje/$File/HLMAKRO.xls)> [cit. 17.11.2008]

⁷⁸ Česká republika: Hlavní makroekonomické ukazatele. <[http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr:makroekonomicke udaje/\\$File/HLMAKRO.xls](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr:makroekonomicke%20udaje/$File/HLMAKRO.xls)> [cit. 17.11.2008]

⁷⁹ Česká republika: Hlavní makroekonomické ukazatele. <[http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr:makroekonomicke udaje/\\$File/HLMAKRO.xls](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr:makroekonomicke%20udaje/$File/HLMAKRO.xls)> [cit. 17.11.2008]

Zákon o státním rozpočtu České republiky na rok 2009 byl schválen zákonem ze dne 10. 12. 2008. V § 1 v odstavci 1 tohoto zákona jsou stanoveny příjmy a výdaje státního rozpočtu na rok 2009. Celkové příjmy se stanoví částkou 1 114 001 697 000 Kč. Celkové výdaje se stanoví částkou 1 152 101 697 000 Kč. Schodek státního rozpočtu činí 38 100 000 000 Kč. Schodek státního rozpočtu bude vypořádán těmito financujícími položkami:

- a) zvýšením stavu státních dluhopisů do výše 23 600 605 000 Kč
- b) zvýšením stavu přijatých dlouhodobých úvěrů do výše 15 823 034 000 Kč
- c) změnou stavu na účtech státních finančních aktiv, a to zvýšením o 1 323 639 000 Kč⁸⁰

Na tomto místě je nutné poznamenat, že v současné době se hovoří o možných změnách aktuálního státního rozpočtu. Státní rozpočet se pravděpodobně bude měnit vzhledem k ekonomické krizi. Pravděpodobně dojde k nárůstu výdajů, které budou sloužit jako pobídky pro oživení ekonomiky. Tím by došlo také ke zvýšení schodku státního rozpočtu. Je také otázka, jestli příjmy státního rozpočtu dosáhnou očekávané výše.

V současné době se také hovoří o možnosti získání peněz do státního rozpočtu tím, že stát nabídne lidem ke koupi státní dluhopisy. Dluhopisy by měly lidem vynést výhodný úrok. Podle odhadů ministra financí Miroslava Kalouska by to mohlo být kolem tří až čtyř procent. Dluhopisy by byly vydávány na pět až deset let, a stát by byl připraven během této doby kdykoliv je vykoupit zpět. Státní dluhopisy představují jednu z nejbezpečnějších investic. Vydávání dluhopisů dostupných pro domácnost by mohlo podle odhadů vynést státní kase až 140 miliard Korun českých. Přesné podmínky, za kterých stát dluhopisy nabídne, budou zveřejněny přibližně do měsíce. Dalším opatřením, které by mohlo přinést peníze do státního rozpočtu, by mohlo být zrušení tzv. platových stropů, po jejichž dosažení zaměstnanci přestávají platit ze mzdy sociální a zdravotní pojištění. Týká se to nyní lidí s hrubým příjmem nad 97 tisíc Korun českých měsíčně. Znamenalo by to pro

⁸⁰ Zákon ze dne 10. prosince 2008, o státním rozpočtu ČR na rok 2009, <http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/475_2008_komplet_pdf.pdf> [cit. 6.2.2009]

ně, že jim ze mzdy zůstane méně než nyní. Pro zaměstnavatele by stropy byly zachovány. Jednalo by se o přechodné opatření na dobu dvou let.⁸¹

3.3 Struktura státního rozpočtu České republiky

Příjmy a výdaje státního rozpočtu jsou upraveny v zákoně č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech.

3.3.1 Příjmy státního rozpočtu

Příjmy státního rozpočtu jsou upraveny v § 6 zákona č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech. Podle § 6 odst. 1 tohoto zákona příjmy státního rozpočtu tvoří:

- a) výnosy daní včetně příslušenství,
- b) pojistné na sociální zabezpečení a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti a pojistné na úrazové pojištění včetně penále,
- c) výnosy z podílu na clech, který je podle práva Evropských společenství ponechán členským státům na úhradu nákladů spojených s jejich výběrem a výnosy ze sankcí a úhrad exekučních nákladů v celním řízení,
- d) příjmy z činnosti organizačních složek státu a odvody příspěvkových organizací,
- e) odvod zbývajícího zisku České národní banky,
- f) sankce za porušení rozpočtové kázně,
- g) správní a soudní poplatky,
- h) úhrady spojené s realizací státních záruk,
- i) příjmy z prodeje a pronájmu majetku České republiky, se kterým hospodaří organizační složka státu, a příjmy z prodeje nemovitého majetku České republiky, se kterým hospodaří příspěvkové organizace; to neplatí pro příjmy z prodeje majetku České republiky nabytého darem a děděním [§ 48 odst. 2 písm. c)] a majetku České republiky, se kterým je příslušné hospodařit Ministerstvo obrany [§ 48 odst. 2 písm. d)],

⁸¹ podle Půjčte státu peníze, vybízí Kalousek lidi. *Mladá fronta dnes*. 16.3.2009. s. A1.

- j) splátky návratných finančních výpomocí poskytnutých ze státního rozpočtu,
- k) peněžní dary poskytnuté organizačním složkám státu použité v běžném rozpočtovém roce,
- l) výnosy z majetkových účastí státu,
- m) výnosy z cenných papírů, jejichž nákup byl realizován z prostředků státního rozpočtu,
- n) penále za neoprávněně použité nebo zadržené prostředky poskytnuté z Národního fondu,
- o) prostředky získané od Národního fondu za prostředky vydané ze státního rozpočtu podle § 38,
- p) pokuty,
- q) další příjmy stanovené tímto zákonem nebo zvláštním právním předpisem.⁸²

3.3.1.1 Daňový systém České republiky

Daně v České republice se dělí na tyto hlavní druhy:

- daně přímé
- daně nepřímé
- ostatní⁸³

Přímé daně se dále dělí na daně z příjmů a majetkové daně. Daně z příjmů se dělí na daň z příjmů fyzických osob a daň z příjmů právnických osob. Majetkové daně se dělí na daně z nemovitostí, daň silniční a daně převodové. Daně z nemovitostí se dále dělí na daň z pozemků a daň ze staveb. Daně převodové se dále dělí na daň dědickou, daň darovací a daň z převodu nemovitostí.⁸⁴

⁸² Zákon č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech a o změně některých souvisejících zákonů (rozpočtová pravidla, v platném znění aktualizováno novelou č. 26/2008 Sb ze dne 16.1.2008, která nabyla účinnosti dne 1.3.2008. <http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/zakon_o_sr_1155.html> [cit. 8.11.2008]

⁸³ podle Hamerníková, B. Maaytová, A. a kol. Veřejné finance. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 123

⁸⁴ podle Hamerníková, B. Maaytová, A. a kol. Veřejné finance. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 125

Nepřímé daně jsou daně ze spotřeby. Dále se dělí na univerzální a selektivní. Univerzální daní je daň z přidané hodnoty. Selektivní jsou daně spotřební a cla. Daně spotřební se dále dělí na daň z uhlovodíkových paliv a maziv, daně z alkoholu a daň z cigaret a tabákových výrobků. Daně z alkoholu se ještě dělí na daň z piva, daň z vína a daň z lihu a lihovin.⁸⁵

Mezi ostatní daně (daňové příjmy) patří pojistné sociálního pojištění a místní poplatky (obecní daně).⁸⁶

Pojistné sociálního zabezpečení je „nejvydatnějším příjmem veřejných rozpočtů a tvoří přibližně 40 % všech daňových příjmů. V České republice se skládá z pojistného na důchodové pojištění, sloužící k financování starobních, invalidních a pozůstalostních důchodů, veřejného zdravotního pojištění, které slouží k financování zdravotní péče (platy lékařů, léky, zdravotnické přístroje apod.), a z nemocenského pojistného, ze kterého se vyplácejí nemocenské dávky.“⁸⁷

Daně a jejich určení

Výnosy daní tvoří důležitou součást příjmů státního rozpočtu. Ovšem ne všechny daňové výnosy jsou součástí příjmů státního rozpočtu. Některé daně jsou součástí příjmů krajů nebo obcí, jiné jsou součástí příjmů státních fondů.

„Převodové daně a cla plynou výhradně do centrálního rozpočtu. Naproti tomu výnos daně z nemovitosti je výhradním příjmem rozpočtů obcí. To ovšem neznamená, že ji obce spravují, naopak správcem daně z nemovitostí jsou stále finanční úřady. Takovou daň pak označujeme jako svěřenou.“⁸⁸

„U nejvýnosnějších daní platí, že se o jejich výnos dělí státní rozpočet s obecními a krajskými rozpočty. Na výnosu daně z příjmů právnických osob a daně z přidané hodnoty se obce podílejí určitým procentem (20,59 %), to platí i pro kraje, jejichž podíl je podstatně nižší (3,1 %). Nejsložitější je rozdělení daně z příjmů fyzických osob. Tato daň se rozděluje podle celé řady kritérií. O daních, jejichž výnos se dělí

⁸⁵ podle Hamerníková, B. Maaytová, A. a kol. Veřejné finance. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 128

⁸⁶ podle Hamerníková, B. Maaytová, A. a kol. Veřejné finance. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 123

⁸⁷ Hamerníková, B. Maaytová, A. a kol. Veřejné finance. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 130

⁸⁸ Hamerníková, B. Maaytová, A. a kol. Veřejné finance. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 132

mezi jednotlivé stupně rozpočtů, se mluví jako o sdílených daních. Spotřební daně plynou do státního rozpočtu, jen část daně z uhlovodíkových paliv a maziv přísluší Státnímu fondu dopravní infrastruktury. Tomuto fondu náleží i výnos daně silniční.“⁸⁹

„Pojistné na sociální zabezpečení (důchodové, nemocenské a na státní politiku zaměstnanosti) se shromažďuje na zvláštním účtu státního rozpočtu tak, že jej není možné využít jinak než opět na výplaty dávek, pojistné na veřejné zdravotní pojištění vybírají zdravotní pojišťovny a toto pojistné je jejich příjmem.“⁹⁰

Jak bylo zmíněno výše, daně tvoří důležitou část příjmů státního rozpočtu. V současné době je snaha o změnu daňové soustavy, hovoří se o daňové reformě.

Daňová reforma by měla mít tři pilíře. Prvním je změna zdaňování příjmů a majetku, druhým pilířem je již schválená změna daňového procesu, třetím je institucionální změna spočívající ve vytvoření jednoho výběrného místa pro daně, cla a pojistné.⁹¹

Daňová reforma se snaží o zjednodušení daňového systému, např. zavedením rovné daně z příjmů nebo snížením počtu výjimek. Mohla by také pomoci řešit aktuální ekonomickou situaci (ekonomickou krizi) tím, že by se např. DPH u restaurací vrátilo zpět do nižší sazby, a tím by se oživilo podnikání. Dalším návrhem je např. možnost snížení spotřební daně u paliv v případě jejich enormního zdražení, a tím by docházelo k stimulaci poptávky. Myslím si, že vzhledem k současné ekonomické situaci jsou to rozumné návrhy.

3.3.2 Výdaje státního rozpočtu

⁸⁹ Hamerníková, B. Maaytová, A. a kol. Veřejné finance. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 132

⁹⁰ Hamerníková, B. Maaytová, A. a kol. Veřejné finance. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 133

⁹¹ podle MAREŠ, M. První ze tří pilířů Kalouskovy daňové reformy schválila vláda.

<http://ekonomika.ihned.cz/c4-10070860-30477450-001000_d-prvni-ze-tri-piliru-kalouskovy-danove-reformy-schvalila-vlada>, [cit. 21.3.2009]

Výdaje státního rozpočtu jsou upraveny v § 7 zákona č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech. Podle § 7 odst. 1 tohoto zákona výdaje státního rozpočtu tvoří:

- a) výdaje na činnost organizačních složek státu a výdaje na činnost příspěvkových organizací v jejich působnosti, kterými jsou příspěvky na provoz, dotace na financování programů a akcí (§ 12 a 13), dotace na úhradu provozních výdajů, které jsou nebo mají být kryty z rozpočtu Evropské unie včetně stanoveného podílu státního rozpočtu na financování těchto výdajů, a dotace na úhradu provozních výdajů podle mezinárodních smluv, na základě kterých jsou České republice svěřeny peněžní prostředky z finančního mechanismu Evropského hospodářského prostoru, finančního mechanismu Norska a z programu švýcarsko-české spolupráce (dále jen „finanční mechanismus“),
- b) výdaje na dávky důchodového pojištění, dávky nemocenského pojištění, dávky úrazového pojištění, dávky státní sociální podpory, ostatní sociální dávky, výdaje na podporu v nezaměstnanosti, podporu při rekvalifikaci a na aktivní politiku zaměstnanosti,
- c) dotace územním samosprávným celkům na dávky sociální péče a na dávky pomoci v hmotné nouzi,
- d) dotace a návratné finanční výpomoci územním samosprávným celkům na jinou než podnikatelskou činnost,
- e) dotace a návratné finanční výpomoci právnickým a fyzickým osobám na podnikatelskou činnost,
- f) dotace občanským sdružením a příspěvky politickým stranám,
- g) dotace právnickým osobám, které jsou založeny nebo zřízeny k poskytování zdravotních, kulturních, vzdělávacích a sociálních služeb a k poskytování sociálně-právní ochrany dětí, a fyzickým osobám, které takové služby nebo sociálně-právní ochranu dětí poskytují, a to výhradně na tyto účely,
- h) dotace státním fondům,
- i) dotace fyzickým osobám, které nevyvíjejí podnikatelskou činnost a zabývají se chovem včel, drží plemeníky za účelem zajištění přirozené plemenitby hospodářských zvířat nebo jsou vlastníky nebo nájemci lesa,
- j) dotace nadacím a nadačním fondům,

- k) dotace a návratné finanční výpomoci Regionálním radám regionů soudržnosti,
- l) dotace dobrovolným svazkům obcí,
- m) peněžité vklady státu do akciových společností,
- n) nákup cenných papírů,
- o) peněžní dary poskytnuté do zahraničí,
- p) vklady a příspěvky mezinárodním organizacím,
- q) výdaje na realizaci státních záruk,
- r) výdaje související s plněním závazků k Evropským společenstvím,
- s) příspěvky fyzickým osobám podle zvláštního zákona,
- t) výdaje související s dluhovou službou,
- u) další výdaje stanovené zvláštním zákonem,
- v) výdaje na vládní úvěry,
- w) dotace fyzickým a právnickým osobám, které nevyvíjejí podnikatelskou činnost, na výstavbu, opravy, modernizace a rekonstrukce bytového fondu a na výstavbu technické infrastruktury,
- x) dotace Podpůrnému a garančnímu rolnickému a lesnickému fondu a. s., na financování hlavních činností vymezených jeho zakladatelem.⁹²

3.4 Rozpočtový proces u státního rozpočtu České republiky

„Rozpočtový proces je souborem rozhodnutí různých subjektů týkajících se veřejných výdajů a veřejných příjmů, jehož výsledkem je konkrétní rozpočet.

Rozpočtový proces probíhá čtyřmi základními fázemi:

- přípravy a projednávání návrhu rozpočtu ve vládě (orgán moci výkonné),
- projednávání a schvalování návrhu v parlamentu (orgán moc zákonodárné),
- realizace rozpočtu, tj. hospodaření podle rozpočtu v průběhu rozpočtového roku,
- následné kontroly.“⁹³

⁹² Zákon č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech a o změně některých souvisejících zákonů (rozpočtová pravidla, v platném znění aktualizováno novelou č. 26/2008 Sb ze dne 16.1.2008, která nabyla účinnosti dne 1.3.2008. <http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/zakon_o_sr_1155.html> [cit. 8.11.2008]

⁹³ Hamerníková, B. Maaytová, A. a kol. Veřejné finance. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 188

Rozpočtový proces konkrétního rozpočtu trvá více než dva roky. V určitý okamžik můžeme sledovat různé fáze rozpočtového procesu u konkrétních rozpočtů. Posloupnost jednotlivých kroků přípravy a schvalování návrhu zákona o státním rozpočtu ČR se řídí zákonem č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech, a zákonem č. 90/1995 Sb., o jednacím řádu Poslanecké sněmovny.⁹⁴

Hlavní kroky přípravy zákona o státním rozpočtu jsou následující:

- MF předkládá vládě návrh střednědobého výdajového rámce,
- vláda projednává návrh střednědobého výdajového rámce,
- MF předkládá vládě: návrh příjmů a výdajů státního rozpočtu na další rok v členění podle kapitol, návrh střednědobého výdajového rámce, návrh střednědobého výhledu, návrh výdajů jednotlivých státních fondů,
- vláda projednává a schvaluje návrh státního rozpočtu,
- MF oznamuje schválené částky správcům kapitol,
- správci kapitol vypracují a předloží návrh rozpočtů kapitol a MF vypracuje a předloží návrh střednědobého výhledu,
- MF předloží vládě návrh zákona o státním rozpočtu a návrh střednědobého výhledu,
- vláda projednává a schvaluje návrh zákona o státním rozpočtu a návrh střednědobého výhledu,
- vláda předkládá schválený návrh zákona o státním rozpočtu a návrh střednědobého výhledu Poslanecké sněmovně,
- Poslanecká sněmovna projednává rozpočet ve třech čteních,
- v prvním čtení dochází ke schválení základních údajů rozpočtu, eventuelně k doporučení změn a vrácení návrhu zákona o státním rozpočtu vládě k přepracování, podílí se na tom ministr financí, zpravodaj rozpočtového výboru a poslanci,
- příslušné parlamentní výbory projednávají jednotlivé rozpočtové kapitoly,
- rozpočtový výbor předkládá předsedovi Poslanecké sněmovny usnesení k rozpočtovým kapitolám,

⁹⁴ podle Hamerníková, B. Maaytová, A. a kol. Veřejné finance. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 188-189

- ve druhém čtení dochází k podrobné rozpravě a k pozměňovacím návrhům poslanců, podílí se na tom ministr financí, rozpočtový výbor a poslanci,
- ve třetím čtení dochází k rozpravě v Poslanecké sněmovně – provádí se pouze oprava legislativně technických a tiskových chyb, popřípadě se podává návrh na opakování druhého čtení,
- Poslanecká sněmovna hlasuje o přijetí zákona o státním rozpočtu,
- dochází k vyslovení souhlasu se zákonem o státním rozpočtu (tj. většina hlasů přítomných poslanců) a následně k hospodaření podle zákona o státním rozpočtu od 1. ledna,
- přijatý návrh zákona je uveřejněn ve Sbírce zákonů,
- není-li vysloven souhlas se zákonem o státním rozpočtu, vrátí ho Poslanecká sněmovna vládě k přepracování,
- není-li schválen zákon o státním rozpočtu do 1. ledna, hospodaří se až do nabytí účinnosti zákona o státním rozpočtu podle rozpočtového provizoria.⁹⁵

Hospodaření podle rozpočtového provizoria znamená, že otázka financování státu je řešena bez existence příslušné právní normy. Rozpočtové hospodaření se po dobu rozpočtového provizoria řídí objemem příjmů a výdajů státního rozpočtu schváleného pro rok předchozí. Výdaje státního rozpočtu se uvolňují jednotlivým kapitolám státního rozpočtu do výše jedné dvanáctiny celkové roční částky za každý započatý měsíc.⁹⁶

„Vlastním hospodařením dle sestaveného rozpočtu začíná fáze realizace. Za zajištění příjmové části rozpočtu zodpovídá ministerstvo financí, které k tomu využívá své orgány, zejména finanční ředitelství a finanční úřady. Za realizaci výdajů zodpovídají správci příslušných kapitol (ministři, vedoucí ústředních úřadů apod.).“⁹⁷

⁹⁵ podle Hamerníková, B. Maaytová, A. a kol. Veřejné finance. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 189-190

⁹⁶ podle Hamerníková, B. Maaytová, A. a kol. Veřejné finance. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 191

⁹⁷ Hamerníková, B. Maaytová, A. a kol. Veřejné finance. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 191

„Kontrolu plnění státního rozpočtu zajišťuje MF ČR a Nejvyšší kontrolní úřad; právo kontroly má zároveň i vláda a zákonodárny orgány. Vláda a parlament jsou v ČR průběžně informovány o výsledcích hospodaření státního rozpočtu.“⁹⁸

V průběhu roku sestavuje ministerstvo financí za každé čtvrtletí zprávu o vývoji hospodaření státního rozpočtu. Tyto zprávy jsou schvalovány vládou a předkládány na vědomí Poslanecké sněmovně. Po ukončení kalendářního roku připravuje ministerstvo financí návrh tzv. státního závěrečného účtu. Návrh státního závěrečného účtu je schvalován vládou a předkládán k projednání a schválení Poslanecké sněmovně. Sněmovna v rámci projednávání rozhoduje o využití případných přebytků nebo uhrazení schodku rozpočtu.⁹⁹

V České republice se od roku 2005 uplatňuje systém tzv. střednědobého rozpočtování. „Tento systém tvoří dva základní nástroje (dokumenty): střednědobý výhled a střednědobý výdajový rámec. Rozpočtový výhled uvádí očekávané rozpočtové dopady (tj. příjmy a výdaje rozpočtu) všech dnes známých vládních politik a opatření v následujících třech letech. Rozpočtový rámec stanovuje na stejné období maximální povolenou výši výdajů rozpočtu. Rozpočtový výhled popisuje tedy očekávaný stav, kdežto rozpočtový rámec popisuje stav chtěný. Cílem střednědobého rozpočtování je, aby stav očekávaný a stav chtěný byly v souladu.“¹⁰⁰

⁹⁸ Hamerníková, B. Maaytová, A. a kol. Veřejné finance. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 191

⁹⁹ podle Hamerníková, B. Maaytová, A. a kol. Veřejné finance. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 191

¹⁰⁰ Hamerníková, B. Maaytová, A. a kol. Veřejné finance. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 191

4. ROZPOČTOVÁ POLITIKA

4.1 Pojem rozpočtové (fiskální) politiky

Rozpočtová (fiskální) politika je součástí hospodářské politiky státu. Hospodářská politika je definována jako „činnost, při níž vláda (stát) používá určitých nástrojů, aby ovlivnila ekonomický a sociální vývoj (ekonomiku jako celek nebo její část), přičemž se snaží dosáhnout určitých cílů.“¹⁰¹

„Hlavní součástí makroekonomické hospodářské politiky státu je fiskální politika, měnová strukturální politika, součástí hospodářské politiky pak je i devizová, důchodová, sociální, zdravotní a další dílčí politiky. Subjektem fiskální politiky je vláda.“¹⁰²

Státní rozpočet je jedním z nástrojů, které stát používá k ovlivňování ekonomického a sociálního vývoje.

Definice fiskální politiky:

Nejobecnější definici fiskální politiky nabízí Pavel Ondrčka: Píše, že „nejobecněji můžeme definovat fiskální politiku jako ovlivňování celkové poptávky pomocí vládních výdajů a zdanění státem.“¹⁰³

„Fiskální politika je záměrná činnost státu reprezentovaného vládou využívající zejména státního rozpočtu k regulaci peněžních vztahů mezi státem a ostatními ekonomickými subjekty s cílem stabilizovat makroekonomický vývoj. Využívá stabilizační funkci veřejných financí v praxi a je součástí stabilizační hospodářské politiky státu, v širším pojetí makroekonomické politiky, která ovlivňuje hospodářství jako celek.“¹⁰⁴

¹⁰¹ Urban, L. a kol. Hospodářská politika. 1. vydání. Praha: Victoria publishing. 1994, s. 10

¹⁰² Peková, J. Veřejné finance – úvod do problematiky. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2005, s. 396

¹⁰³ Ondrčka, P. Teorie monetární a fiskální politiky. 1. vydání. MU Brno, 1997. s. 80

¹⁰⁴ Peková, J. Veřejné finance – úvod do problematiky. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2005, s. 396

4.2 Podstata rozpočtové politiky

Fiskální politika „slouží k ovlivňování agregátní poptávky a agregátní nabídky s cílem vyvolat žádoucí a potlačit nežádoucí účinky na celkovou produkci (HDP), zaměstnanost a ceny (inflaci). Fiskální politikou se vláda snaží záměrně ovlivnit, respektive stabilizovat základní makroekonomické ukazatele. Těžiště fiskální politiky je ve stabilizační funkci veřejných financí.“¹⁰⁵

„Základním obsahem fiskální politiky je zajišťování vládních cílů prostřednictvím vládních výdajů a obstarávání zdrojů na tyto výdaje. Z jiného pohledu jsou vládní výdaje vlastně nákupy zboží a služeb. Získávání zdrojů se uskutečňuje daňovou politikou, v rámci které osobitou pozornost zasluhuje daň z příjmu.“¹⁰⁶

4.3 Fiskální politika jako součást stabilizační hospodářské politiky státu

Jak již bylo zmíněno, fiskální politikou se vláda snaží stabilizovat základní makroekonomické údaje. Fiskální politika je považována „za jednu z rozhodujících vládních aktivit při stabilizaci ekonomického vývoje. Za její základní funkci bývá proto považována funkce stabilizační, jejíž podstatou je pomocí fiskální politiky působit na rovnoměrný růst ekonomiky při „zdravé“ míře inflace, vysoké zaměstnanosti a „přijatelné“ platební bilanci.“¹⁰⁷

Další funkce fiskální politiky jsou funkce alokační, funkce distribuční a korekce některých tržních selhání.

Funkce alokační znamená, že veřejný sektor poskytuje veřejné statky (například základní vzdělání).

Funkce distribuční (redistribuce důchodů) se v současné době zaměřuje především na prevenci chudoby tím, že stanoví příjmový práh.

¹⁰⁵ Hamerníková, B. Maaytová, A. a kol. Veřejné finance. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 244

¹⁰⁶ Ondrčka, P. Teorie monetární a fiskální politiky. 1. vydání. MU Brno, 1997. s. 81-82

¹⁰⁷ Slaný, A. Žák, M. Hospodářská politika. 1. vydání. Praha: C. H. Beck. 1999. s. 88

Fiskální politika hraje svou roli i při korekci některých tržních selhání, jakými jsou například negativní externality.¹⁰⁸

K tomu, aby mohla fiskální politika plnit své funkce, musí používat určité nástroje. „Hlavními fiskálními nástroji stabilizační politiky jsou změny vládních výdajů a změny v příjmech plynoucí z daňové soustavy.“¹⁰⁹

Působení těchto nástrojů se projevuje v posunu funkce agregátní poptávky. Vycházíme ze základního rovnovážného ekonomického modelu agregátní poptávky a agregátní nabídky. Při zvýšení výdajů ze státního rozpočtu (nákup zboží a služeb, transferové výdaje) nebo při snížení daní se funkce agregátní poptávky posune směrem vpravo, při snížení vládních výdajů nebo při zvýšení daní vlevo. Posunem vpravo dochází k odtajnění recesní mezery, posunem vlevo inflační mezery. Recesní mezera znamená, že skutečný produkt je pod úrovní potenciálního produktu. Vláda má zájem tuto mezeru odstranit, aby došlo k rovnováze (rovnosti skutečného a potenciálního produktu). Toho vláda docílí zvýšením vládních výdajů. Inflační mezera znamená, že skutečný produkt je vyšší než potenciální. Jde o tzv. „přehřátou ekonomiku“. Snížení vládních výdajů má v této situaci pomoci snížení skutečného produktu na úroveň produktu potenciálního.¹¹⁰

4.4 Cíle stabilizační fiskální politiky

V teorii recesní a inflační mezery jsme vycházeli z předpokladu, že funkce výdajů je daná a neovlivňuje ji žádný jiný faktor než rozpočtová politika. Pro stabilizační politiku ale velké obtíže představují změny výdajů soukromého sektoru.¹¹¹

Stabilizační politika může z tohoto pohledu sledovat dva cíle. „V prvním, náročnějším, se může vláda snažit udržovat GDP na úrovni plné zaměstnanosti tím, že vyrovná všechny poznatelné výchyly ve výdajích soukromých investic,

¹⁰⁸ podle Slaný, A. Žák, M. Hospodářská politika. 1. vydání. Praha: C. H. Beck. 1999. s. 88

¹⁰⁹ Slaný, A. Žák, M. Hospodářská politika. 1. vydání. Praha: C. H. Beck. 1999. s. 88

¹¹⁰ podle Slaný, A. Žák, M. Hospodářská politika. 1. vydání. Praha: C. H. Beck. 1999. s. 88-89

¹¹¹ podle Slaný, A. Žák, M. Hospodářská politika. 1. vydání. Praha: C. H. Beck. 1999. s. 91

spotřeby i exportu. Ve druhém případě vláda usiluje o vyrovnání pouze větších výkyvů.“¹¹²

Rozpočtovou politiku, která sleduje první cíl (odstraňovat všechny poznatelné výkyvy), je možné uskutečňovat tzv. diskrečním jemným laděním ekonomiky. Takto jsou označovány kroky hospodářské politiky, které nevyplývají automaticky z přijatých pravidel, ale dochází k nim na základě individuálních zásahů vlády (např. změna daňové soustavy). Při aplikaci této politiky docházelo k tomu, že vlády prováděly změny v rozpočtu i v daních již při malých odchylkách vývoje ekonomiky, a to i několikrát během jednoho roku. Vycházelo se z poznání, že vládní výdaje musí tvořit protizávaží výdajům soukromým, při poklesu vládních výdajů musí soukromé výdaje růst a naopak. Tento postup se ale ukázal jako velké zjednodušení a tato politika nesplnila očekávání. Docházelo k časovým zpožděním při změnách, a to vedlo k destabilizaci a k prohlubování hospodářského cyklu.¹¹³

Byla hledána jiná cesta a tvůrci hospodářské politiky si začali klást méně náročné cíle (šlo o snahu vyrovnat pouze větší výkyvy). Rozpočtovou politiku, která sleduje tento cíl, je možné uskutečňovat automatickým jemným laděním ekonomiky, prostřednictvím tzv. vestavěných stabilizátorů. To jsou nástroje, které, jestliže byly jednou zabudovány do mechanismu fungování ekonomiky, působí automaticky, aniž by vláda či její instituce musely v té či oné situaci přijímat zvláštní rozhodnutí. Jednou z jejich hlavních předností je to, že mají nulové vnitřní zpoždění. K vestavěným stabilizátorům patří především vládní výdaje, daně, transferové platby a podpory vlády.¹¹⁴

Podle výše uvedené teorie může stabilizační fiskální politika sledovat dva cíle. Učebnice hospodářské politiky ale uvádí, že „obecné cíle stabilizační politiky a tím pádem i politiky fiskální jsou v zásadě trojí:

- a) politika jemného ladění
- b) politika automatického ladění

¹¹² Slaný, A. Žák, M. Hospodářská politika. 1. vydání. Praha: C. H. Beck. 1999. s. 91

¹¹³ podle Slaný, A. Žák, M. Hospodářská politika. 1. vydání. Praha: C. H. Beck. 1999. s. 91-92

¹¹⁴ podle Slaný, A. Žák, M. Hospodářská politika. 1. vydání. Praha: C. H. Beck. 1999. s. 92

c) snaha o minimalizaci „vyrovnaného“ rozpočtu“¹¹⁵

Cíl označený jako minimalizace „vyrovnaného“ rozpočtu je možné rozdělit do dvou částí. První částí je snaha o minimalizaci a druhou otázkou vyrovnanosti.¹¹⁶

V případě cíle minimalizovat rozpočtové výdaje je poukazováno na fakt, že tyto výdaje vykazují dlouhodobou tendenci růst. Zvyšuje se podíl rozpočtových výdajů na celkových výdajích, a tím se zužuje prostor pro svobodné rozhodování jednotlivce. O stále více výdajích rozhoduje místo jednotlivců vláda. Vláda hospodaří s prostředky jí svěřenými, nepodílí se na jejich tvorbě. Jedinci chtějí mít jistotu, že vláda s těmito prostředky hospodaří racionálně. Požadavek optimální minimalizace rozpočtu se stává požadavkem racionálního hospodaření. Rozpočet by měl být udržován na co nejnížší výši, aby vláda nevykonávala činnosti, které může vykonávat soukromý sektor, protože ten má všechny předpoklady vykonávat je efektivněji.¹¹⁷

Zvyšování státních výdajů na úkor soukromých může přinášet některé problémy. Může to vést „v konečných důsledcích k nebezpečí „socializace“ ekonomiky. Dalším nebezpečím růstu rozpočtových výdajů je skutečnost, že jak v ekonomice, tak i v politice existuje značná setrvačnost a již schválené a při schvalování perfektně zdůvodněné dodatečné rozpočtové výdaje se při změně výchozích podmínek ztěžka či vůbec ne ruší či přesunují jinam.“¹¹⁸

O otázce vyrovnanosti rozpočtu bylo pojednáno v kapitole vyrovnanost rozpočtu.

4.5 Typy fiskální politiky

Cílem stabilizační fiskální politiky při ovlivňování ekonomiky může být expanze či restrikce v závislosti na fázích hospodářského cyklu. Tomu pak přizpůsobuje výběr a působení jednotlivých nástrojů. Existují tři typy stabilizační fiskální politiky:

¹¹⁵ Žák, M. Němcová, I. Učebnice hospodářské politiky I. I. vydání. Praha: VŠE, 1997, s. 27

¹¹⁶ podle Žák, M. Němcová, I. Učebnice hospodářské politiky I. I. vydání. Praha: VŠE, 1997, s. 28

¹¹⁷ podle Žák, M. Němcová, I. Učebnice hospodářské politiky I. I. vydání. Praha: VŠE, 1997, s. 28

¹¹⁸ Žák, M. Němcová, I. Učebnice hospodářské politiky I. I. vydání. Praha: VŠE, 1997, s. 28

- expanzivní
- restriktivní
- neutrální ¹¹⁹

Neutrální fiskální politika

Jako neutrální se fiskální politika označuje tehdy, kompenzují-li se účinky nástrojů stabilizační fiskální politiky. ¹²⁰

Expanzivní fiskální politika

Expanzivní stabilizační fiskální politika využívá k expanzi tyto nástroje:

- přímé nástroje, především růst výdajů státního rozpočtu pro ovlivnění růstu agregátní poptávky
- nepřímé nástroje, především snížení daní, a tím ovlivnění růstu soukromé spotřeby a soukromých investic
- kombinace obou typů nástrojů, a tím plánovitě připuštění deficitu státního rozpočtu ¹²¹

Důsledkem fiskální expanze je finanční nerovnováha – schodek (deficit) státního rozpočtu. ¹²²

Restriktivní fiskální politika

Restriktivní stabilizační fiskální politika využívá nástroje restrikce. Jsou to zejména tyto nástroje:

- přímé nástroje, především snížení výdajů státního rozpočtu
- nepřímé nástroje, především zvýšení příjmů státního rozpočtu, zejména daňových
- kombinace obou typů nástrojů, a tím snaha dosáhnout přebytku státního rozpočtu ¹²³

¹¹⁹ podle Peková, J. Veřejné finance – úvod do problematiky. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2005, s. 403

¹²⁰ podle Peková, J. Veřejné finance – úvod do problematiky. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2005, s. 403

¹²¹ podle Peková, J. Veřejné finance – úvod do problematiky. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2005, s. 404

¹²² podle Peková, J. Veřejné finance – úvod do problematiky. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2005, s. 404

„Důsledkem fiskální restrikce je také finanční nerovnováha – přebytek státního rozpočtu.“¹²⁴

¹²³ podle Peková, J. Veřejné finance – úvod do problematiky. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s.. 2005, s. 404

¹²⁴ Peková, J. Veřejné finance – úvod do problematiky. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2005, s. 404

5. POSOUZENÍ VÝZNAMU TÉMATU SR VE VÝUCE ZSV NA SŠ A JEHO MÍSTA V RVP PRO GV

5.1 Postavení tématu SR v RVP pro GV ve vzdělávací oblasti Člověk a svět práce

Předmět Základy společenských věd, který je vyučován na gymnáziích, je v Rámcovém vzdělávacím programu pro gymnaziální vzdělávání upraven ve dvou vzdělávacích oblastech – Člověk a společnost (vzdělávací obor Občanský a společenskovědní základ) a Člověk a svět práce (vzdělávací oblast je současně i vzdělávacím oborem).

Téma Státní rozpočet je upraveno ve vzdělávací oblasti (vzdělávacím oboru) Člověk a svět práce.

5.1.1 Charakteristika vzdělávací oblasti

„Vzdělávací oblast Člověk a svět práce je nepostradatelnou součástí systému všeobecného vzdělávání žáka a jeho přípravy na další vzdělávání a vstup do profesních vztahů. Gymnaziální vzdělávání v oblasti světa práce má žáka uvést do plnohodnotného profesního i ekonomického občanského života. I když nemůže nahradit vlastní profesní zkušenosti, snaží se žáka teoreticky i prakticky připravit na situace, s nimiž se v profesním životě zcela běžně setká. Ve svém budoucím profesním životě se žák neobejde bez základních znalostí tržní ekonomiky, světa financí, hospodářských struktur státu i Evropské unie a vlivem globalizace světového trhu i bez znalostí světové ekonomiky. Potřebuje znát nejen své pracovní povinnosti, ale i svá práva. Učí se hodnotit své pracovní schopnosti a vybírat a budovat svou profesní kariéru s ohledem na konkurenci a požadavky evropského trhu práce.

Stále se vyvíjející legislativa a vztahy na ekonomickém trhu i na trhu práce od něj vyžadují, aby dokázal teoretické znalosti vždy aplikovat na aktuální situaci v ekonomice, aby nepodléhal povrchnímu úsudku, ale byl schopen aktuální situaci správně analyzovat a reagovat na ni. Proto klade tato vzdělávací oblast velký důraz

na praktickou aplikaci získaných dovedností, jež žák získá řešením modelových situací a prací s autentickými materiály, se kterými se běžně setkává v médiích. To předpokládá dovednost používat moderní informační technologie, bez nichž se v současném světě práce neobejde. Protože je v této oblasti kontakt s realitou velmi významný, mohou být součástí vzdělávání ve světě práce i besedy s přizvanými odborníky.

Vzdělávání v oblasti Člověk a svět práce klade velký důraz na mezipředmětové vztahy a využívá dosavadní získané vědomosti a dovednosti žáků z jiných oblastí. Z toho důvodu klade značné nároky na žákovu schopnost syntézy a aplikace získaných poznatků, a proto se s touto vzdělávací oblastí žák setkává až ve vyšších ročnících gymnázia.“¹²⁵

5.1.2 Cílové zaměření vzdělávací oblasti

Vzdělávání v dané vzdělávací oblasti směřuje k utváření a rozvíjení klíčových kompetencí tím, že vede žáka k:

- pochopení mikroekonomických i makroekonomických vztahů a jejich praktickému využívání
- zodpovědnému využití možností sociálního státu
- zodpovědnému zacházení s finančními prostředky prostřednictvím forem bezpečného investování
- schopnosti analyzovat působení médií v ekonomickém světě a využít aktuálních mediálních informací při analýze české i mezinárodní ekonomiky
- pochopení a kritické analýze přínosů a rizik globalizace ekonomiky
- uplatnění profesních předpokladů zodpovědným výběrem povolání
- rozpoznávání aktuálních požadavků mezinárodního trhu práce a ke schopnosti na ně pružně reagovat
- efektivnímu předcházení negativnímu dopadu nezaměstnanosti a využití moderních informačních technologií a nabídek státních i nestátních institucí

¹²⁵ Rámcový vzdělávací program pro gymnaziální vzdělávání. Výzkumný ústav pedagogický Praha, s. 45-46 <www.vuppraha.cz>, [cit. 6.2.2009]

k hledání zaměstnání, rekvalifikaci, vytváření profesní kariéry a celoživotnímu vzdělávání

- vytváření předpokladů pro kvalitní profesní a zaměstnanecké vztahy
- dovednosti vhodně se prezentovat na veřejnosti, prezentovat výsledky své práce a svou práci adekvátně hodnotit
- volbě pracovního režimu zohledňujícího lidské zdraví, mezilidské vztahy a ochranu životního prostředí“¹²⁶

5.1.3 Vzdělávací obsah vzdělávací oblasti Člověk a svět práce

Trh práce a profesní volba – učivo:

- profesní volba
- mezinárodní trh práce
- osobní management

Pracovně právní vztahy – učivo:

- pracovní právo
- bezpečnost práce

Tržní ekonomika – učivo:

- základní ekonomické pojmy
- ekonomické subjekty
- marketing

Státní hospodářství – učivo:

- fiskální politika
- monetární politika ČNB
- sociální politika

Finance – učivo:

- peníze

¹²⁶ Rámcový vzdělávací program pro gymnaziální vzdělávání. Výzkumný ústav pedagogický Praha, s. 46 <www.vuppraha.cz>, [cit. 6.2.2009]

- bankovní soustava ¹²⁷

Téma *státní rozpočet* je součástí učiva fiskální politiky, spolu s tématem daňová soustava, se kterým souvisí. Učivo sociální politiky částečně s tématem *státní rozpočet* také souvisí, protože systém sociálních dávek i důchodový systém čerpá prostředky ze státního rozpočtu. Je důležité na tyto souvislosti žáky při výuce upozorňovat a vést je tak ke komplexnímu nahlížení na danou problematiku.

5.2 Očekávané výstupy žáka po probrání tématu SR dle RVP

Očekávané výstupy vzdělávacího obsahu části nazvané Státní hospodářství jsou následující:

„žák

- objasní základní principy fungování systému příjmů a výdajů státní ekonomiky
- rozlišuje základní typy daní, rozlišuje, na které jeho činnosti se zdaňovací povinnost vztahuje
- uvede, jakým způsobem podá daňové přiznání především k dani z příjmu, jak provede základní výpočty daní a zjistí výši sociálního a zdravotního pojištění
- na základě aktuálních mediálních informací posoudí vliv nejdůležitějších ekonomických ukazatelů (inflace, úroveň HDP, míra nezaměstnanosti) na změny v životní úrovni občanů
- uvede postup, jak vypočítá životní minimum své domácnosti a zažádá o sociální dávku, na niž má nárok
- objasní funkci podpory v nezaměstnanosti, funkci úřadů práce a personálních agentur, vyhledá informace o zaměstnání a rekvalifikaci v různých typech médií“ ¹²⁸

¹²⁷ podle Rámcový vzdělávací program pro gymnaziální vzdělávání. Výzkumný ústav pedagogický Praha, s. 46-48. <www.vuppraha.cz.>, [cit. 6.2.2009]

¹²⁸ Rámcový vzdělávací program pro gymnaziální vzdělávání. Výzkumný ústav pedagogický Praha, s. 48 <www.vuppraha.cz.>, [cit. 6.2.2009]

Konkretizace cílů:

S tématem *státní rozpočet* souvisí přímo pouze jeden z výše uvedených cílů – žák objasní základní principy fungování systému příjmů a výdajů státní ekonomiky.

Tento obecný cíl lze konkretizovat do několika dílčích cílů (s použitím Bloomovy taxonomie výukových cílů):

- žák vysvětlí pojem státní rozpočet, uvede jeho definici a vysvětlí jeho funkci
- žák vysvětlí pojem fiskální politika státu, vysvětlí její fungování
- žák uvede hlavní příjmové položky státního rozpočtu (rozliší daňové a nedaňové příjmy)
- žák uvede hlavní výdajové položky státního rozpočtu (rozliší nákupy statků a služeb a transferové platby)
- žák vysvětlí význam státního rozpočtu pro občany (čím přispíváme do státního rozpočtu a co z něj získáváme)
- žák vysvětlí pojem deficit státního rozpočtu
- žák sleduje aktuální situaci v ekonomice státu (sleduje vývoj státního rozpočtu a jeho deficitu)

5.3 Klíčové kompetence a cíle vzdělávání (v souvislosti s tématem státní rozpočet)

Cíle vzdělávání v Rámcovém vzdělávacím programu pro gymnázia jsou tři:

1. „vybavit žáky klíčovými kompetencemi na úrovni, kterou předpokládá RVP G;
2. vybavit žáky širokým vzdělanostním základem na úrovni, kterou popisuje RVP G;
3. připravit žáky k celoživotnímu učení, profesnímu, občanskému i osobnímu uplatnění.“¹²⁹

Toto jsou obecné cíle, které se týkají gymnaziálního vzdělávání. Učitel každého předmětu by je měl mít na paměti a směřovat k nim svou výuku. Téma *státní rozpočet* žákům rozšiřuje jejich vzdělanostní základ, toto téma souvisí i s dalšími

¹²⁹ Rámcový vzdělávací program pro gymnázia. VÚP. Praha. s. 8

předměty a učivem a jeho význam bude popsán i dále v této práci. Téma *státní rozpočet* souvisí i s připraveností žáků k celoživotnímu učení, profesnímu, občanskému i osobnímu uplatnění. Žáci jsou vedeni k tomu, aby se zajímali o aktuální společenské dění, o politickou i ekonomickou situaci svého státu i o světové dění. Žáci se naučí posoudit význam státního rozpočtu pro sebe (co musí platit do SR a co mohou získat ze SR) i pro svůj budoucí profesní život (daně, příjmy státních zaměstnanců). Na úrovni občana se žáci učí orientovat v politice i v ekonomické situaci státu a jsou v budoucnu schopni se zodpovědně a kvalifikovaně rozhodovat, např. u voleb.

Téma státní rozpočet je nosné a významné téma ve výuce ZSV na SŠ. V dalším textu bude pojednáno o finanční gramotnosti žáků středních škol. Téma státní rozpočet napomáhá k jejímu rozvoji.

Státní rozpočet je důležité téma ve výuce ZVS. Můžeme ho využít k několika dílčím cílům, kterých chceme ve výuce dosáhnout. Můžeme ho využít k výuce principů hospodaření. Státní rozpočet je účet, který má příjmovou a výdajovou stranu a je snaha zajistit, aby tyto strany byly vyrovnané. Pro žáky je důležité, aby pochopili, že tyto principy platí pro všechny druhy rozpočtů.

Dalším přínosem tématu státní rozpočet je oblast daní. Žáci si uvědomí, že daně jsou důležitou součástí státního rozpočtu a naučí se orientovat v daňovém systému České republiky. Naším cílem je vychovat daňového poplatníka, občana, který je odpovědný a ví, k čemu jsou daně užity. Ví, že vynaložené peníze určitým způsobem získává zpět, např. ve formě poskytnutých zdravotnických služeb, vzdělávání nebo kvalitní infrastruktury.

Žáci si také na výuce tématu státní rozpočet uvědomí, že rozpočtová politika je důležitou součástí hospodářské politiky státu. Žáci se naučí orientovat se v aktuálním ekonomickém dění a pochopí souvislosti, např. Světová hospodářská krize nebo snaha o přijetí EURA. Žáci tím, že pochopí ekonomické souvislosti a podmínky, budou schopni odpovědně se rozhodovat a vytvářet si vlastní názory na konkrétní problémy. Žáci budou vedeni k tomu získávat a sledovat informace o

společensky významném dění, a tím se z nich stanou zodpovědní občané. Cílem vzdělávání je nejen žáky naučit vědomostem, ale i vychovat budoucí občany.

„Klíčové kompetence představují soubor vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot, které jsou důležité pro osobní rozvoj jedince, jeho aktivní zapojení do společnosti a budoucí uplatnění v životě.“¹³⁰

V rámci gymnaziálního vzdělávání by si měl žák osvojit následující kompetence:

„kompetenci k učení,
kompetenci k řešení problémů,
kompetenci komunikativní,
kompetenci sociální a personální,
kompetenci občanskou,
kompetenci k podnikavosti.“¹³¹

Téma *státní rozpočet* můžeme využít k rozvoji všech výše uvedených kompetencí. Záleží jen na učiteli, jakým způsobem bude dané téma vyučovat a jaké kompetence bude u žáků rozvíjet.

5.4 Finanční gramotnost

Finanční gramotnost označuje nově zavedenou klíčovou kompetenci žáka. Finanční gramotnost byla nastíněna ve Strategii finančního vzdělávání, kterou připravily především Ministerstvo financí ČR a Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR. V jejím rámci by měly být občanům poskytnuty potřebné informace, které jim pomohou lépe se orientovat ve finančních produktech či službách a efektivně nakládat se svými finančními prostředky. Tyto informace budou předávány dvěma základními cestami:

- 1) v rámci počátečního vzdělávání (v základních a středních školách)
- 2) v rámci celoživotního vzdělávání¹³²

¹³⁰ Rámcový vzdělávací program pro gymnázia. VÚP. Praha. s. 8

¹³¹ Rámcový vzdělávací program pro gymnázia. VÚP. Praha. s. 9

Na základní škole by měly být u žáka vytvořeny základy finanční gramotnosti u žáka, na které se bude navazovat na střední škole.¹³³

„V roce 2006 byly vytvořeny Meziřesortní skupinou pro finanční vzdělávání tzv. standardy finanční gramotnosti. Standardy jsou součástí dokumentu Systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách, aktualizovaného v prosinci 2007. Tyto standardy jsou zapracovány do schválených RVP pro gymnázia, gymnázia se sportovní přípravou a postupně jsou zapracovávány do schvalovaných RVP pro střední odborné školy s úrovní vzdělání E, H, M. Standardy FG pro základní a střední vzdělání svým obsahem stanovují ideální úroveň finanční gramotnosti pro daný stupeň vzdělávání.“¹³⁴

„Finanční gramotnost je definována jako „soubor znalostí, dovedností a hodnotových postojů občana nezbytných k tomu, aby finančně zabezpečil sebe a svou rodinu v současné společnosti a aktivně vystupoval na trhu finančních produktů a služeb. Finančně gramotný občan se orientuje v problematice peněz a cen a je schopen odpovědně spravovat osobní/rodinný rozpočet, včetně správy finančních aktiv a finančních závazků s ohledem na měnící se životní situace.“¹³⁵

Standardy finanční gramotnosti pro základní vzdělávání a střední vzdělávání zahrnují tyto okruhy: Peníze, Hospodaření domácnosti, Finanční produkty a Práva spotřebitele. První tři okruhy se objevují v odlišné úrovni v rámci základního i středního vzdělávání, čtvrtý okruh je navržen pouze pro střední vzdělávání.¹³⁶

¹³² podle Klínský, P. a kol. Finanční gramotnost – obsah a příklady z praxe škol. Národní ústav odborného vzdělávání. Praha. 2008. s. 3 <www.nuov.cz/financni_gramotnost_obsah_a_prikklady_z_praxe_skol.pdf> [cit.6.2.2009]

¹³³ podle Klínský, P. a kol. Finanční gramotnost – obsah a příklady z praxe škol. Národní ústav odborného vzdělávání. Praha. 2008. s. 3 <www.nuov.cz/financni_gramotnost_obsah_a_prikklady_z_praxe_skol.pdf> [cit.6.2.2009]

¹³⁴ Klínský, P. a kol. Finanční gramotnost – obsah a příklady z praxe škol. Národní ústav odborného vzdělávání. Praha. 2008. s. 3-4 <www.nuov.cz/financni_gramotnost_obsah_a_prikklady_z_praxe_skol.pdf> [cit.6.2.2009]

¹³⁵ Systém budování finanční gramotnosti. Společný dokument ministerstva financí ČR, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR, Ministerstva průmyslu a obchodu ČR vypracovaný na základě usnesení vlády č. 1594 ze dne 7. prosince 2005 aktualizovaná verze a v souladu se Strategií finančního vzdělávání. [online] prosinec 2007. <http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/SBFG_25_326-07.pdf> [cit. 6.2.2009]

¹³⁶ Systém budování finanční gramotnosti. Společný dokument ministerstva financí ČR, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR, Ministerstva průmyslu a obchodu ČR vypracovaný na základě usnesení vlády č. 1594 ze dne 7. prosince 2005 aktualizovaná verze a

Pro téma *státní rozpočet* je důležitý okruh Hospodaření domácnosti. Na 2. stupni základních škol tento okruh zahrnuje mj. rozpočet domácnosti, typy rozpočtu, jejich odlišnosti. Po probrání tohoto tématu by žák měl být schopen sestavit jednoduchý rozpočet domácnosti, uvést hlavní příjmy a výdaje domácnosti, rozlišit pravidelné a jednorázové příjmy a výdaje a zvážit nezbytnost jednotlivých výdajů. Také by měl být schopen objasnit princip vyrovnaného, schodkového a přebytkového rozpočtu. Na středních školách tento okruh zahrnuje téma rozpočet domácnosti. Žák by po probrání tohoto tématu měl být schopen rozlišit pravidelné a nepravidelné příjmy, výdaje a na základě toho sestavit rozpočet domácnosti. Také by měl umět navrhnout, jak řešit schodkový rozpočet domácnosti a jak naložit s přebytkovým rozpočtem domácnosti.¹³⁷

Téma státní rozpočet umožňuje srovnání rozpočtů na úrovni státu, kraje, obce, rodiny i jednotlivce. Rozpočtová pravidla platí pro všechny druhy rozpočtů. Je důležité, aby žáci pochopili princip hospodaření, který představují na jedné straně bilance příjmy a na druhé straně výdaje, v účetnictví tyto strany nazýváme jako stranu má dáti a dal. Žáci by měli vědět, že je důležité, aby tyto strany byly v rovnováze.

5.5 Návrh na zařazení tématu SR do výuky ZSV

5.5.1 Vstupní znalosti

Rámcový vzdělávací program pro gymnaziální vzdělávání navazuje na Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Zde je ekonomické učivo probíráno v rámci vzdělávací oblasti Člověk a společnost ve vzdělávacím oboru Výchova

v souladu se Strategii finančního vzdělávání. [online] prosinec 2007. <http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/SBFG_25_326-07.pdf> [cit. 6.2.2009]
¹³⁷ podle Systém budování finanční gramotnosti. Společný dokument ministerstva financí ČR, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR, Ministerstva průmyslu a obchodu ČR vypracovaný na základě usnesení vlády č. 1594 ze dne 7. prosince 2005 aktualizovaná verze a v souladu se Strategii finančního vzdělávání. [online] prosinec 2007. <http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/SBFG_25_326-07.pdf> [cit. 6.2.2009]

k občanství. Vzdělávací obsah vzdělávacího oboru Výchova k občanství zahrnuje mj. široké téma Stát a hospodářství, v jehož rámci získají studenti ZŠ povědomí o fungování tržního hospodářství.

Učivo tématu Stát a hospodářství zahrnuje tato dílčí témata:

- majetek a vlastnictví
- peníze
- výroba, obchod, služby
- principy tržního hospodářství¹³⁸

Očekávané výstupy žáka základní školy po probrání tématu Stát a hospodářství jsou následující:

„žák

- rozlišuje a porovná různé formy vlastnictví, uvede jejich příklady
- objasní potřebu dodržování zásad ochrany duševního vlastnictví a jejich znalost uplatňuje ve svém jednání
- dodržuje zásady hospodárnosti, popíše a objasní vlastní způsoby zacházení s penězi a se svým i svěřeným majetkem, vyhýbá se rizikům v hospodaření s penězi
- vysvětlí, jakou funkci plní banky a jaké služby občanům nabízejí
- rozlišuje, ze kterých zdrojů pocházejí příjmy státu a do kterých oblastí stát směřuje své výdaje, uvede příklady dávek a příspěvků, které ze státního rozpočtu získávají občané
- rozlišuje a porovnává úlohu výroby, obchodu a služeb, uvede příklady jejich součinnosti
- na příkladu chování kupujících a prodávajících vyloží podstatu fungování trhu¹³⁹

V očekávaných výstupech žáka je i výstup přímo související s tématem *státní rozpočet*. Žák gymnázia by měl tedy být schopen ještě před zahájením výuky tématu *státní rozpočet* s využitím znalostí ze základní školy rozlišit, ze kterých

¹³⁸ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. VÚP. Praha. 1.vydání. 2006. s. 49

¹³⁹ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. VÚP. Praha. 1.vydání. 2006. s. 49

zdrojů pocházejí příjmy státu a do kterých oblastí stát směřuje své výdaje, a měl by uvést příklady dávek a příspěvků, které ze státního rozpočtu získávají občané.

V dílčím tématu Peníze je zmíněn rozpočet rodiny i rozpočet státu. Žáci základní školy by také měli být schopni vysvětlit fungování rodinného rozpočtu, který se stejně jako státní rozpočet skládá z příjmů a výdajů. Teprve po probrání rodinného rozpočtu bych doporučovala začít s tématem státního rozpočtu. Žákům by mohlo k pochopení tématu pomoci přirovnání rozpočtu státu k rozpočtu rodiny.

Toto jsou vstupní znalosti žáků gymnázia, které by měl vyučující ZVS ověřit a dále s nimi pracovat. I na gymnáziu je možné začít výuku státního rozpočtu tím, že připomeneme žákům rozpočet rodinný.

Žák gymnázia pravděpodobně bude mít i jiné vstupní znalosti než jen zmíněné výstupy ze základní školy. Žák gymnázia je veden k tomu, aby sledoval aktuální společenské dění (politické, ekonomické, ...) a získával informace z různých zdrojů. Zejména vyučující ZSV by měli žáky vést ke sledování aktuálního společenského dění, vytváření si vlastního názoru na aktuální události, ke kritickému hodnocení informací získaných v masových médiích a k práci s těmito informacemi. Vyučující ZSV by měl před zahájením výuky konkrétního tématu zjistit a ověřit si vstupní znalosti, které žáci získali v masových médiích sledováním aktuálního společenského dění.

5.5.2 Souvislosti s dalšími tématy

Téma *státní rozpočet* je součástí učiva fiskální politiky spolu s tématem daňová soustava. S tímto tématem také souvisí (daně jsou důležitou součástí příjmů státního rozpočtu) a ve výuce je dobré učit tato témata v těsné návaznosti.

Státní rozpočet souvisí i s dalšími tématy, která patří do Národního hospodářství a úlohy státu v ekonomice. Fiskální politika spolu s monetární politikou tvoří součást hospodářské politiky státu. Sociální politika také se státním rozpočtem souvisí, neboť sociální dávky představují výdaje státního rozpočtu.

S tématem *státní rozpočet* souvisí i učivo tématu Finance, které zahrnuje tato dílčí témata:

- peníze (funkce peněz, formy platebního styku v tuzemské i zahraniční měně, cenné papíry, akcie; burza)
- hospodaření domácnosti (rozpočet domácnosti, typy rozpočtu a jejich rozdíly, tok peněz v domácnosti; spotřební výdaje, práva spotřebitele, předpisy na ochranu spotřebitele)
- finanční produkty (způsoby využití přebytku finančních prostředků, spořicí a investiční produkty, další způsoby investování peněz; řešení nedostatku finančních prostředků, úvěrové produkty, leasing; úrokové sazby, RPSN; pojištění)
- bankovní soustava (ČNB a komerční banky, specializované finanční instituce, moderní formy bankovníctví) ¹⁴⁰

Žák gymnázia se zde opět setkává s tématem rodinného rozpočtu, který je probírán podle Rámcového vzdělávacího programu i na základní škole. Žák gymnázia podle Rámcového vzdělávacího programu by měl mít v tomto tématu následující výstupy:

„Žák

- rozliší pravidelné a nepravidelné příjmy a výdaje a na základě toho sestaví rozpočet domácnosti
- navrhne, jak řešit schodkový rozpočet a jak naložit s přebytkovým rozpočtem domácnosti“ ¹⁴¹

Kromě vzdělávací oblasti Člověk a svět práce souvisí téma státní rozpočet i se vzdělávací oblastí Člověk a společnost, konkrétně s tématem Mezinárodní vztahy, globální svět. Učivo tohoto tématu zahrnuje téma Evropská integrace. V rámci výuky o Evropské unii by se žáci měli seznámit i s rozpočtem EU, jeho příjmy a výdaji.

5.5.3 Mezipředmětové souvislosti

¹⁴⁰ Rámcový vzdělávací program pro gymnaziální vzdělávání. VÚP. Praha. 1.vydání. 2007. s. 50

¹⁴¹ Rámcový vzdělávací program pro gymnaziální vzdělávání. VÚP. Praha. 1.vydání. 2007. s. 50

„Vzdělávací obsah na čtyřletých gymnáziích a na vyšším stupni víceletých gymnázií je v RVP G orientačně rozdělen do osmi vzdělávacích oblastí. Jednotlivé vzdělávací oblasti jsou tvořeny jedním vzdělávacím oborem nebo více obsahově blízkými vzdělávacími obory:

- Jazyk a jazyková komunikace (Český jazyk a literatura, Cizí jazyk, Další cizí jazyk);
- Matematika a její aplikace (Matematika a její aplikace);
- Člověk a příroda (Fyzika, Chemie, Biologie, Geografie, Geologie);
- Člověk a společnost (Občanský a společenskovední základ, Dějepis, Geografie);
- Člověk a svět práce (Člověk a svět práce);
- Umění a kultura (Hudební obor, Výtvarný obor);
- Člověk a zdraví (Výchova ke zdraví, Tělesná výchova);
- Informatika a informační a komunikační technologie (Informatika a informační a komunikační technologie).“¹⁴²

V dnešní době je ve výuce kladen důraz mj. na praktické využití získaných znalostí a souvislost mezi učivem a reálným životem. K tomu by mělo napomoci i využívání mezipředmětových souvislostí. Učitel by měl být schopen zařadit dané konkrétní učivo do širšího kontextu a ukázat tyto souvislosti žákům. Mělo by dojít k překonávání tzv. poznatkové roztříštěnosti. Poznatková roztříštěnost znamená, že žák má spoustu dílčích informací z jednotlivých předmětů, ale není schopen vnímat a využívat souvislosti mezi jednotlivými poznatky a předměty. V praxi také často dochází k tomu, že jedno téma se prolíná několika předměty a žákům je daná látka předkládána opakovaně, přestože už s ní byli obeznámeni. Myslím si, že RVP by tomuto problému chtělo předejít, a jako cesta se nabízí využívání mezipředmětových souvislostí.

Když se zaměříme na téma *státní rozpočet*, můžeme využít tyto mezipředmětové souvislosti:

¹⁴² Rámcový vzdělávací program pro gymnaziální vzdělávání. VÚP. Praha. 1.vydání. 2007. s. 11

Učivo o státním rozpočtu můžeme využít v rámci vzdělávací oblasti Matematika a její aplikace. Vzdělávací obsah této oblasti zahrnuje mj. téma Práce s daty, kombinatorika, pravděpodobnost. Jeden z očekávaných výstupů žáka říká, že „žák diskutuje a kriticky zhodnotí statistické informace a daná statistická sdělení“ a také „reprezentuje graficky soubory dat, čte a interpretuje tabulky, diagramy a grafy.“¹⁴³ Zde se nabízí využití statistických údajů o státním rozpočtu. Žáci mohou z údajů vypracovávat grafy, diagramy a tabulky, hodnotit z grafů vývoj státního rozpočtu, sledovat v diagramech, jaký objem mají jednotlivé příjmy a výdaje státního rozpočtu, a také mohou s přihlédnutím k daným údajům navrhnout vlastní státní rozpočet. Toto by se dalo využít i v hodinách ZSV. Žáci by byli aktivizováni, sami by se podíleli na výuce, učitel by jim nemusel pouze předkládat hotová data a interpretovat je sám.

Další mezipředmětovou souvislost nalezneme ve vzdělávací oblasti Člověk a příroda, konkrétně v rámci geografie. V rámci tématu Česká republika by měl žák ovládat toto učivo: „hospodářské a politické postavení České republiky v Evropě a ve světě, charakteristiky obyvatelstva a sídel, transformační ekonomické procesy, struktura hospodářství, regiony, euroregiony.“¹⁴⁴ Zde má žák šanci využít poznatky o státním rozpočtu získané v rámci vzdělávací oblasti Člověk a svět práce. Žák by měl být schopen tyto poznatky zasadit do kontextu učiva o České republice.

Toto jsou pouze hlavní oblasti, ve kterých lze téma státní rozpočet využít. Žáci mohou obecné znalosti o struktuře rozpočtu využít i v jiných oblastech, např. v rámci projektového vyučování. Žáci mohou v rámci úkolu daného projektu (např. ve fyzice návrh čističky odpadních vod, která chybí v místě bydliště žáků) vypracovávat i rozpočet pro tento projekt, přemýšlet nad možnými zdroji financování (příjmy) a výdaji.

¹⁴³Rámcový vzdělávací program pro gymnaziální vzdělávání. VÚP. Praha. 1.vydání. 2007. s. 24

¹⁴⁴Rámcový vzdělávací program pro gymnaziální vzdělávání. VÚP. Praha. 1.vydání. 2007. s. 36

5.6 Obsahová analýza učebnic ZSV pro SŠ

U většiny středoškolských předmětů existují moderní řady učebnic a učitel má pro svůj předmět na výběr několik učebnic. Toto bohužel neplatí pro Základy společenských věd. Pro ZSV existuje jedna populární řada učebnic, která není nejnovější a není ani ideální. Přesto se s ní na středních školách pracuje, pokud se s nějakou učebnicí ve výuce vůbec pracuje. Na některých školách žáci nejsou nuceni v rámci ZSV vůbec pracovat s učebnicí a učí se z poznámek výkladu učitele. Výše zmíněnou populární řadou učebnic myslím učebnice z nakladatelství Fortuna – Základy společenských věd. Patří sem:

Základy společenských věd I. – Psychologie, sociologie

Základy společenských věd II. – Státoprávní teorie, ekonomie a ekonomika, logika

Základy společenských věd III. – Filosofie, etika

Pro většinu předmětů, které tvoří součást předmětu ZSV vyšly i další dílčí středoškolské učebnice (např. psychologie, filosofie), které mohou být využity ve výuce. Bohužel ne pro ekonomii.

Učebnice Základy společenských věd II. – Státoprávní teorie, ekonomie a ekonomika, logika se věnuje tématu *státní rozpočet* velice stručně na straně 99 a 100. Jsou zde zmíněny pojmy státní rozpočet, rozpočtová (fiskální) politika, příjmy a výdaje státního rozpočtu, vyrovnaný SR, přebytek SR, deficit (schodek) SR a vládní (státní) dluh. Chybí zde souvislost s rozpočtem rodiny a s rozpočtem Evropské Unie. Tento stručný text nepovažuji za ideální. Neodpovídá potřebám výuky z hlediska očekávaných výstupů žáka. Nevede žáka k zamyšlení nad významem státního rozpočtu. Po kapitole Státní rozpočet v hodnocené publikaci následuje pouze jeden úkol pro žáky: „*Obstarejte si údaje o státním rozpočtu České republiky (buď rozpočet na současný rok, nebo údaje o státním závěrečném účtu neboli o plnění státního rozpočtu za uplynulý rok), posuďte jeho výši, vyrovnanost příjmů a výdajů, složení příjmů a složení výdajů.*“¹⁴⁵ Učitelům, kteří chtějí s touto publikací pracovat bych doporučila rozšířit žákům informace, které jsou v učebnici, a využít větší množství úkolů při výuce daného tématu.

¹⁴⁵ Eichler, B. Ryska, R. Svoboda, V. Základy státoprávní teorie, ekonomie a ekonomiky, neformální logiky. I. vydání. Praha: Fortuna, 1995. s. 100

Podrobnější zpracování tématu *státní rozpočet* nabízí publikace Jany Švarcové *Ekonomie – stručný přehled, 2007/2008*. Tuto obsáhlou publikaci bych doporučila učitelům ZSV, ne žákům. Učitelé v ní získají poznatky důležité pro výuku daného tématu v rozsahu, který odpovídá středoškolskému učivu. Podle této publikace si lze dobře připravit výklad daného tématu. Téma Státní rozpočet a fiskální politika je zpracované na straně 216 až 217.

Zájemcům o ekonomii z řad studentů bych doporučila publikaci Milana Sojky a Bronislava Konečného *Malá encyklopedie moderní ekonomie*. Téma Státní rozpočet jako nástroj hospodářské politiky je zpracované na straně 94 až 96. Myslím si, že studenti, kteří chtějí maturovat ze ZSV a tento předmět (nebo samotnou ekonomii) dále studovat, by měli tuto publikaci při studiu využívat.

Poměrně dobře je téma *státní rozpočet* zpracováno v nové publikaci *Odmaturuj ze společenských věd*, kterou vydalo nakladatelství Didaktis. O tématu státní rozpočet se pojednává na straně 116 až 118. Je zde definice a funkce státního rozpočtu, příjmy a výdaje, jejich srovnání (rozpočet vyrovnaný, schodkový, přebytkový) a pojem fiskální politika. Chybí zde podrobnější pojednání o deficitu SR a jeho možných řešeních. Součástí tématu v této publikaci je i podkapitola *System sociálního a zdravotního pojištění a Státní sociální podpora*. Tyto kapitoly považuji za důležité pro žáky. Ve výše zmíněných publikacích toto učivo v souvislosti s tématem státní rozpočet chybělo. Je to poměrně stručný text, ale obsahuje důležité informace. Není ideální, ale jeví se mi z výše zmíněných jako nejlepší.

Na tuto publikaci navazuje publikace *Odmaturuj ze společenských věd TESTY*. Je to soubor otázek. Ke každé otázce jsou čtyři možné odpovědi. Správné odpovědi si mohou žáci nechat vyhodnotit na adrese www.didaktis.cz, kde je pro to připraven portál. Publikace by měla testovat učivo, o kterém se pojednává v publikaci *Odmaturuj ze společenských věd*. Oblast ekonomie má v testové publikaci celkem 125 otázek, z toho se tématu státní rozpočet týká 6 otázek.

5.7 Konkrétní návrh výuky tématu SR v ZSV

5.7.1 Didaktická analýza učiva

„Didaktickou analýzu učiva provádí učitel v rámci své přípravy na vyučování tak, že myšlenkově proniká do učební látky s cílem vystihnout a využít její výchovnou a vzdělávací hodnotu.“¹⁴⁶

Didaktická analýza učiva je v podstatě kombinací analýzy základních pojmů a vztahů v učivu, včetně jejich logického systému, analýzy základních činností, které žáky přivedou k pochopení a osvojení učiva, ale i analýzy výchozích a následných mezipředmětových vazeb v učivu. Východiskem jsou tři typy analýzy:

1. pojmová analýza (logická pojmová struktura)
2. operační analýza (činnosti a operace, které musí učitel a žáci s učivem provádět, aby došlo k jeho osvojení, příp. aby bylo dosaženo výukového cíle)
3. analýza mezipředmětových vztahů (je nutným předpokladem zajištění přirozených návazností učiva)¹⁴⁷

Didaktická analýza učiva tématu *státní rozpočet*

Předmět: Základy společenských věd

Škola: Gymnázium

Ročník: 2 nebo 3

Téma: Státní rozpočet

Obecné cíle: žák objasní základní principy fungování systému příjmů a výdajů státní ekonomiky

Základní fakta:

¹⁴⁶ Švec, V. Filová, H. Šimoník, O. Praktikum didaktických dovedností. Brno: MU. 2004. s. 32

¹⁴⁷ podle Švec, V. Filová, H. Šimoník, O. Praktikum didaktických dovedností. Brno: MU. 2004. s. 33-35

definice SR, funkce SR, struktura SR, vyrovnanost SR, deficit SR a způsoby jeho financování, rozpočtová politika a její podstata

Základní pojmy:

fiskální politika státu, státní rozpočet, daňová soustava

Základní vztahy:

- vztah mezi hospodářskou politikou státu a státním rozpočtem
- vztah mezi daněmi a státním rozpočtem
- vztah mezi příjmy a výdaji státního rozpočtu

Navozované činnosti žáků:

- Vypracování tabulky ke struktuře státního rozpočtu (na jedné straně nejdůležitější příjmy, na druhé straně nejdůležitější výdaje)
- Vypracování grafu, diagramu nebo tabulky týkající se vývoje státního rozpočtu ČR
- Shromáždění a rozbor článků z novin či odborných časopisů týkajících se novinek v oblasti státního rozpočtu
- Posouzení významu státního rozpočtu pro jednotlivého občana

5.7.2 Příprava vyučovacích hodin

1. hodina

Téma: Státní rozpočet – úvod, funkce, příjmy a výdaje

Cíle:

- žák vysvětlí pojem státní rozpočet, uvede jeho definici a vysvětlí jeho funkci
- žák uvede hlavní příjmové položky státního rozpočtu (rozliší daňové a nedaňové příjmy)
- žák uvede hlavní výdajové položky státního rozpočtu (rozliší nákupy statků a služeb a transferové platby)

Časová dotace:

45 minut

činnosti žáků:

1. Žák na základě metody zvané brainstorming uvádí, co ví o rodinném rozpočtu a co tvoří rozpočet rodiny
2. Žák sleduje úvodní výklad učitele týkající se definice a funkce SR
3. Žáci pracují ve skupinkách po čtyřech, dostanou část zákona č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech, a studují § č. 6 a 7 (příjmy a výdaje SR). Každá skupinka si vypíše nejdůležitější příjmy a výdaje.

Činnosti učitele:

1. Učitel zapisuje na tabuli, co žáci říkají o rozpočtu rodiny, a na závěr nakreslí strukturu rodinného rozpočtu (pravidelné, nepravidelné příjmy a výdaje)
2. Učitel provede úvodní výklad k tématu (definice a funkce SR)
3. Učitel sleduje práci žáků ve skupinkách, na závěr vyzve každou skupinku, aby uvedla příjmy a výdaje SR, které považuje za nejdůležitější; učitel zapisuje na tabuli ty příjmy a výdaje, které by měli znát všichni žáci, upozorní na rozlišení daňových a nedaňových příjmů a ve výdajích na rozlišení nákupů statků a služeb a transferových plateb, případně vysvětlí pojem transferové platby.

Doplňující aktivity:

Vypracování tabulky ke struktuře státního rozpočtu (na jedné straně nejdůležitější příjmy, na druhé straně nejdůležitější výdaje)

Základní učivo:

pojmy: státní rozpočet – definice, funkce, struktura

Rozšiřující učivo:

funkce alokační, stabilizační, redistribuční; příjmy daňové, příjmy nedaňové, nákup statků a služeb, transferové platby

Zpětná vazba:

Zpětná vazba bude provedena doplňující aktivitou (vypracování tabulky ke struktuře státního rozpočtu); tím si učitel ověří, zda žáci dané učivo pochopili.

Hodnocení:

Po této vyučovací hodině by následovalo pouze obecné ústní hodnocení, učitel by zhodnotil doplňující aktivitu a řekl by žákům, kde případně chybovali (na začátku 2. hodiny).

2. hodina

Téma: Státní rozpočet – deficit, rozpočtová politika

Cíle:

- žák vysvětlí pojem fiskální politika státu, vysvětlí její fungování
- žák vysvětlí význam státního rozpočtu pro občany (co přispíváme do státního rozpočtu a co z něj získáváme)
- žák vysvětlí pojem deficit státního rozpočtu
- žák sleduje aktuální situaci v ekonomice státu (sleduje vývoj státního rozpočtu a jeho deficitu)

Časová dotace:

45 minut + úkoly pro domácí přípravu

Činnosti žáků:

1. Žáci uvádějí na základě metody zvané brainstorming, co si pamatují z minulé hodiny o SR
2. Žáci sledují výklad učitele týkající se fiskální politiky státu .
3. Žáci ve dvojicích studují učební text týkající se deficitu SR a na základě textu pojem vysvětlí a uvedou možná řešení deficitu SR (ukázkový učební text bude součástí kapitoly Návrh materiálů pro výuku tématu SR v ZSV)

Činnosti učitele:

1. Učitel sleduje, co si žáci pamatují z minulé vyučovací hodiny a opravuje případné nepřesnosti
2. Učitel zhodnotí doplňující aktivitu z minulé hodiny
3. Učitel provede výklad týkající se fiskální politiky státu

4. Učitel sleduje práci žáků ve dvojicích a po skončení práce žáky vyzve k ústní prezentaci informací, které získali studiem učebních textů; učitel upřesňuje a opravuje případné chyby či nejasnosti

Doplňující aktivity:

Vypracování grafu, diagramu nebo tabulky týkající se vývoje státního rozpočtu ČR
Shromažďování a rozbor článků z novin či odborných časopisů týkajících se novinek v oblasti státního rozpočtu

Posouzení významu státního rozpočtu pro jednotlivého občana

Základní učivo:

- fiskální politika státu – pojem, fungování; deficit SR

Rozšiřující učivo:

- typy fiskální politiky státu (expanzivní, restriktivní, neutrální); možnosti řešení deficitu SR

Zpětná vazba:

Zpětná vazba bude provedena doplňujícími aktivitami. Těmito aktivitami si učitel ověří, jestli žáci pochopili učivo daného tématu a jestli jsou schopni posoudit význam SR pro občany.

Hodnocení:

Učitel dá žákům potřebný čas k vypracování (týden nebo dva týdny) a poté provede v hodině ZSV zhodnocení jejich prací. Každý žák vypracovává úkoly samostatně. Sám si dohledává potřebné informace a pracuje s nimi. Učiteli odevzdává složku, která obsahuje strukturu státního rozpočtu (z předchozí hodiny), graf (případně diagram nebo tabulku) týkající se vývoje SR ČR, prostudované články z novin nebo odborných časopisů, které je připraven okomentovat a písemné stručné posouzení významu SR.

Učitel ohodnotí tyto složky jednou známkou a v hodině ZSV je okomentuje, může pochválit dobré nápady či myšlenky a opraví případné chyby, které se v pracích žáků vyskytly.

Po probrání celého tématu a po opravení žákovských prací by mělo následovat ověření si znalostí žáků. Může proběhnout ústním zkoušením nebo písemným testem. Já bych doporučila písemný test, kterým lze ověřit znalosti žáků celé třídy. Ukázkový test bude součástí kapitoly Návrh materiálů pro výuku tématu SR v ZSV.

5.7.3 Návrh materiálů pro výuku tématu SR v ZSV

Pomůcky

5.7.3.1 Učební texty pro žáky

Rozpočet rodiny (pro zopakování učiva ze ZŠ nebo odpovídajícího stupně víceletého gymnázia)

Osobní a rodinný rozpočet

Peníze nás provázejí celým životem a stále řešíme otázku, jak dosáhnout rovnováhy mezi příjmy a výdaji, a pokud dosáhneme přebytku příjmů (nad nutnými výdaji), zda tyto peníze utratit nebo investovat (tj. použít tak, aby došlo k jejich „rozmnožení“).

Základním pravidlem osobních a rodinných financí by mělo být „žít podle svých příjmů“, tj. snažit se přizpůsobovat výdaje tak, aby je bylo možné financovat z existujících příjmů a zadlužovat se jen v odůvodněných případech a účelně. Splácení dluhů totiž omezí naše výdaje v budoucnu. Dluhy nás také zatíží úroky, které z nich musíme platit.

Tomu se vyhneme, udržujeme-li svůj finanční rozpočet vyrovnaný a po úvěru sáhneme jen tehdy, je-li to skutečně nutné a pokud si ho můžeme dovolit (pokud jeho splácení máme zajištěné reálným výhledem vlastních příjmů, které budeme moci k jeho splácení použít).

Zda jsme schopni přebytek příjmů nad výdaji tvořit, závisí na příjmu, který jsme schopni v určitém období dosahovat, a výdajích, které potřebujeme ve stejném období

realizovat. To je různé v různých obdobích života a v různých situacích. To se v průběhu života mění.¹⁴⁸

Příjmy osobního rozpočtu jsou omezené. Nikdo si nemůže dovolit pořídit si vše, co si přeje. To, za co peníze vydáváme, záleží na našich potřebách. Každý člověk má určité potřeby, pocit nedostatku, který chce odstranit. Pro množství nebo druh výrobků a služeb, které lidé chtějí, neexistuje hranice – říkáme, že potřeby jsou neomezené. Zdroje pro uspokojení potřeb jsou omezené – vzácné. Protože není dostatek výrobků a služeb pro všechny (existuje vzácnost) a navíc má každý omezené zdroje k jejich pořízení, musí vybírat mezi těmi výrobky a službami, které si musí pořídit, a mezi těmi, jejichž pořízení může odložit. Takový výběr provádíme často. Jakmile se jednou rozhodneme pro jednu možnost, ztratíme příležitost vybrat si jinou možnost. Tuto situaci nazýváme náklady obětované příležitosti. Nákladem obětované příležitosti nějaké věci je to, čeho se musíme vzdát, abychom jinou věc mohli získat.

Domácí výdaje

Při provozu domácnosti vznikají výdaje. Jsou to prostředky vynakládané na uspokojování potřeb členů domácnosti: výdaje na stravování, bydlení, otop a osvětlení, oblečení a obutí, zábavu, vzdělávání, cestování, sport.

Výdaje můžeme rozdělit na pevné, kontrolovatelné a jednorázové.

Pevné výdaje jsou výdaje, které se opakují a je obtížné je snížit, např. nájemné, splátky půjček, hypotéky, leasingu.

Další typ výdajů jsou výdaje kontrolovatelné co do výše. Můžeme si je odepřít nebo je alespoň omezit. Mezi výdaje, jejichž výši můžeme částečně ovlivnit, zahrneme náklady na jídlo, telefon, oblečení, údržbu a opravy, benzín. Mezi ty, které si můžeme případně odepřít, můžeme zahrnout náklady na zábavu, cestování, případně i spoření.

¹⁴⁸ podle Plánování osobních a rodinných financí. Společný vzdělávací projekt finančních asociací, ČNB a MF ČR. [online]. Dostupné na internetu: <www.financnivzdelavani.cz> [cit. 6.2.2009]

Jednorázové výdaje se vynakládají za delší dobu a jde většinou o větší částky (např. koupě domácích spotřebičů, auta, dovolená). U těchto výdajů můžeme také ovlivnit jejich výši.

Domácí příjmy

Domácí příjmy můžeme rozdělit na příjmy pravidelné, nepravidelné a jednorázové. Mezi nejdůležitější pravidelné příjmy patří příjmy za práci, kterou členové rodiny vykonávají, jedná se o příjmy ze zaměstnání nebo z podnikání. Můžeme sem případně zařadit i příjmy za pronajatou nemovitost. Ti členové domácnosti, kteří nejsou zaměstnání ani nepodnikají, mohou být příjemci různých sociálních dávek a příspěvků.

Nepravidelné příjmy jsou příjmy, jejichž výše kolísá, a ne vždy s nimi můžeme počítat. Do této kategorie patří např. odměny, úroky z vkladů a příjmy z cenných papírů.

Poslední skupinu tvoří příjmy jednorázové, např. z prodeje majetku.

Příjmy ze zaměstnání nebo z podnikání musíme rozdělit také na hrubé a čisté příjmy.

Hrubý příjem je příjem před zdaněním a srážkami pojištění, které odevzdáváme státu.

Čistý příjem je ten příjem, který skutečně obdržíme.

Sestavení domácího rozpočtu

Do domácího rozpočtu zahrnujeme pouze čisté příjmy. Nezahrnujeme sem jednorázové příjmy ani výdaje. Porovnáním příjmů a výdajů zjistíme, jestli je náš rozpočet přebytkový (vyšší příjmy než výdaje), schodkový (vyšší výdaje než příjmy) nebo vyrovnaný.

Má-li domácí rozpočet deficit, musíme ho nějak krýt. Pokud k tomu nebude stačit rezerva, přicházejí v úvahu různé půjčky.

Jednorázové větší výdaje domácího rozpočtu

I když je nezahrnujeme do měsíčního rozpočtu, musíme s nimi počítat. Pokud o nich víme dopředu, můžeme je plánovat (např. koupě auta). V některých případech takové výdaje vznikají neočekávaně (např. porucha pračky).

Existují čtyři způsoby, jak takové výdaje financovat:

1. postupně na ně spořit
2. krýt je z rezerv (v případě, že vzniknou neočekávaně)
3. krýt je půjčkou, splátkovým prodejem nebo finančním leasingem (zde je třeba počítat s tím, že nám přinesou další výdaje na úroky), tím nám vzniknou pevné výdaje na splácení takové půjčky, které mohou omezovat další výdaje
4. hledat způsob, jak zvýšit příjmy, třeba i jednorázově

Majetek a závazky domácnosti

Posuzujeme-li hospodaření domácnosti, je třeba zvážit nejen, jaké jsou příjmy a výdaje, ale je užitečné také si porovnat náš majetek a závazky (sestavit si rozvahu). Tím zjistíme, co naše domácnost vlastní a z čeho ten majetek kryje (financuje). Porovnáním majetku a závazků zjistíme, zda jsme celkově spíše zadluženi nebo zda bychom byli schopni všechny své závazky splatit.

Na jednu stranu rozvahy uvádíme osobní majetek (peníze, finanční majetek, nemovitosti, ostatní osobní majetek), na druhou stranu uvádíme osobní závazky (krátkodobé do 1 roku, střednědobé do 5 let a dlouhodobé).

Rezerva

Domácí rozpočet by měl počítat s rezervou. Využijeme ji v případě nečekaných výdajů či ztráty příjmů (např. při výpovědi ze zaměstnání, při dlouhodobé nemoci,...). Výše rezervy závisí na každé domácnosti. Obecně se doporučuje, aby činila trojnásobek až šestinásobek průměrných měsíčních výdajů.

Životní úroveň

Pojmem životní úroveň nazýváme míru uspokojení našich potřeb. Životní úroveň má celkem tři složky:

1. kolik statků a služeb obyvatelstvo spotřebuje (nakupuje) a v jaké kvalitě
2. kolik statků a služeb je obyvatelstvu poskytováno státem a v jaké kvalitě
3. úroveň životních podmínek (životní prostředí, množství volného času...)

Životní a existenční minimum

Životní minimum je částka považovaná za minimální hranici k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb. Nepočítají se do něj náklady na bydlení, které jsou řešeny samostatným příspěvkem na bydlení.

Existenční minimum je minimální hranice příjmů nutná pro přežití.

Životní minimum se vyčíslí jako součet částek na jednotlivce, které jsou odstupňovány podle věku. Aktuální údaje o částkách jsou na stránkách ministerstva práce a sociálních věcí (www.mpsv.cz).¹⁴⁹

Státní rozpočet

Státní rozpočet je nejvýznamnějším veřejným rozpočtem. Můžeme ho definovat jako centralizovaný peněžní fond, bilanci státu, finanční plán, nástroj rozpočtové politiky a nástroj řízení.

Státní rozpočet plní tři základní funkce:

- funkce alokační (přidělování peněžních prostředků do vybraných sfér)
- funkce stabilizační (souvisí s rozpočtovou politikou státu)
- funkce redistribuční (přerozdělování části příjmů státního rozpočtu mezi ekonomické subjekty, např. sociální transfery, dotace)

- Transfery jsou specifické veřejné výdaje, jde o veřejné prostředky, které jsou poskytovány s určitým cílem různým subjektům, ale nevzniká zde žádné protiplnění, jsou to např. sociální dávky.

Struktura státního rozpočtu:

Strukturu státního rozpočtu tvoří příjmové a výdajové položky. Jedná se o příjmy a výdaje státního rozpočtu.

Příjmy státního rozpočtu:

¹⁴⁹ podle Klínský, P. a kol. Finanční gramotnost – obsah a příklady z praxe škol. Národní ústav odborného vzdělávání. Praha. 2008. s. 6-17
<www.nuov.cz/financni_gramotnost_obsah_a_prikklady_z_praxe_skol.pdf> [cit.6.2.2009]

Můžeme rozlišit příjmy daňové a nedaňové. Příjmy státního rozpočtu jsou upraveny v § 6 zákona č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech. Podle § 6 odst. 1 tohoto zákona příjmy státního rozpočtu tvoří:

- a) výnosy daní včetně příslušenství,
- b) pojistné na sociální zabezpečení a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti a pojistné na úrazové pojištění včetně penále,
- c) výnosy z podílu na clech, který je podle práva Evropských společenství ponechán členským státům na úhradu nákladů spojených s jejich výběrem a výnosy ze sankcí a úhrad exekučních nákladů v celním řízení,
- d) příjmy z činnosti organizačních složek státu a odvody příspěvkových organizací,
- e) odvod zbyvajícího zisku České národní banky,
- f) sankce za porušení rozpočtové kázně,
- g) správní a soudní poplatky,
- h) úhrady spojené s realizací státních záruk,
- i) příjmy z prodeje a pronájmu majetku České republiky, se kterým hospodaří organizační složka státu, a příjmy z prodeje nemovitého majetku České republiky, se kterým hospodaří příspěvkové organizace; to neplatí pro příjmy z prodeje majetku České republiky nabytého darem a děděním [§ 48 odst. 2 písm. c)] a majetku České republiky, se kterým je příslušné hospodařit Ministerstvo obrany [§ 48 odst. 2 písm. d)],
- j) splátky návratných finančních výpomocí poskytnutých ze státního rozpočtu,
- k) peněžní dary poskytnuté organizačním složkám státu použité v běžném rozpočtovém roce,
- l) výnosy z majetkových účastí státu,
- m) výnosy z cenných papírů, jejichž nákup byl realizován z prostředků státního rozpočtu,
- n) penále za neoprávněně použité nebo zadržené prostředky poskytnuté z Národního fondu,
- o) prostředky získané od Národního fondu za prostředky vydané ze státního rozpočtu podle § 38,
- p) pokuty,

další příjmy stanovené tímto zákonem nebo zvláštním právním předpisem.

Výdaje státního rozpočtu:

Můžeme rozlišit výdaje na nákup statků a služeb a transferové platby. Výdaje státního rozpočtu jsou upraveny v § 7 zákona č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech. Podle § 7 odst. 1 tohoto zákona výdaje státního rozpočtu tvoří:

- a) výdaje na činnost organizačních složek státu a výdaje na činnost příspěvkových organizací v jejich působnosti, kterými jsou příspěvky na provoz, dotace na financování programů a akcí (§ 12 a 13), dotace na úhradu provozních výdajů, které jsou nebo mají být kryty z rozpočtu Evropské unie včetně stanoveného podílu státního rozpočtu na financování těchto výdajů, a dotace na úhradu provozních výdajů podle mezinárodních smluv, na základě kterých jsou České republice svěřeny peněžní prostředky z finančního mechanismu Evropského hospodářského prostoru, finančního mechanismu Norska a z programu švýcarsko-české spolupráce (dále jen „finanční mechanismus“),
- b) výdaje na dávky důchodového pojištění, dávky nemocenského pojištění, dávky úrazového pojištění, dávky státní sociální podpory, ostatní sociální dávky, výdaje na podporu v nezaměstnanosti, podporu při rekvalifikaci a na aktivní politiku zaměstnanosti,
- c) dotace územním samosprávným celkům na dávky sociální péče a na dávky pomoci v hmotné nouzi,
- d) dotace a návratné finanční výpomoci územním samosprávným celkům na jinou než podnikatelskou činnost,
- e) dotace a návratné finanční výpomoci právnickým a fyzickým osobám na podnikatelskou činnost,
- f) dotace občanským sdružením a příspěvky politickým stranám,
- g) dotace právnickým osobám, které jsou založeny nebo zřízeny k poskytování zdravotních, kulturních, vzdělávacích a sociálních služeb a k poskytování sociálně-právní ochrany dětí, a fyzickým osobám, které takové služby nebo sociálně-právní ochranu dětí poskytují, a to výhradně na tyto účely,
- h) dotace státním fondům,
- i) dotace fyzickým osobám, které nevyvíjejí podnikatelskou činnost a zabývají se chovem včel, drží plemeníky za účelem zajištění přirozené plemenitby hospodářských zvířat nebo jsou vlastníky nebo nájemci lesa,
- j) dotace nadacím a nadačním fondům,

- k) dotace a návratné finanční výpomoci Regionálním radám regionů soudržnosti,
- l) dotace dobrovolným svazkům obcí,
- m) peněžité vklady státu do akciových společností,
- n) nákup cenných papírů,
- o) peněžní dary poskytnuté do zahraničí,
- p) vklady a příspěvky mezinárodním organizacím,
- q) výdaje na realizaci státních záruk,
- r) výdaje související s plněním závazků k Evropským společenstvím,
- s) příspěvky fyzickým osobám podle zvláštního zákona,
- t) výdaje související s dluhovou službou,
- u) další výdaje stanovené zvláštním zákonem,
- v) výdaje na vládní úvěry,
- w) dotace fyzickým a právnickým osobám, které nevyvíjejí podnikatelskou činnost, na výstavbu, opravy, modernizace a rekonstrukce bytového fondu a na výstavbu technické infrastruktury,
- x) dotace Podpůrnému a garančnímu rolnickému a lesnickému fondu a. s., na financování hlavních činností vymezených jeho zakladatelem.

Pojem a podstata rozpočtové (fiskální) politiky:

Rozpočtová (fiskální) politika je součástí hospodářské politiky státu. Hospodářská politika je definována jako činnost, při níž vláda (stát) používá určitých nástrojů, aby ovlivnila ekonomický a sociální vývoj (ekonomiku jako celek nebo její část), přičemž se snaží dosáhnout určitých cílů.

Hlavní součástí makroekonomické hospodářské politiky státu je fiskální politika, měnová strukturální politika, součástí hospodářské politiky pak je i devizová, důchodová, sociální, zdravotní a další dílčí politiky. Subjektem fiskální politiky je vláda.

Státní rozpočet je jedním z nástrojů, které stát používá k ovlivňování ekonomického a sociálního vývoje.

Fiskální politikou se vláda snaží záměrně ovlivnit, respektive stabilizovat základní makroekonomické ukazatele. Těžiště fiskální politiky je ve stabilizační funkci veřejných financí.

Deficit státního rozpočtu:

Státní rozpočet je bilancí státu. Je to bilance příjmů a výdajů státního rozpočtu.

Státní rozpočet může být vyrovnaný, přebytkový a schodkový (deficitní).

Vyrovnaný státní rozpočet je tehdy, jsou-li příjmy rovny výdajům.

Přebytkový státní rozpočet je tehdy, jsou-li příjmy větší než výdaje. Z přebytkového rozpočtu „lze vytvářet rezervy, využít ho k finančnímu investování či ke splácení dosavadních dluhů.“

Schodkový státní rozpočet je tehdy, jsou-li příjmy menší než výdaje.

Financování deficitu státního rozpočtu:

Existují tři základní způsoby, kterými je možné financovat deficit státního rozpočtu:

1. peněžní krytí

Je to zvláštní případ financování deficitu, kdy si vláda bere úvěr od centrální banky.

2. dluhové krytí

Při tomto způsobu financování deficitu státního rozpočtu jednotlivci i firmy nakupují státní cenné papíry, které byly emitovány na zvláštní vládní účely s úhradou většinou u centrální banky.

Existují dva způsoby dluhového financování deficitu:

a) krytí rozpočtového deficitu domácím úvěrem

b) krytí rozpočtového deficitu zahraničním úvěrem

3. daňové příjmy

Daňové příjmy jsou dalším zdrojem financování deficitu státního rozpočtu. Daň tvoří nejdůležitější položku na příjmové straně státního rozpočtu. Daň je zákonem stanovená platba do rozpočtu a při její konstrukci se vychází z určitých pravidel.

5.7.3.2 Pracovní listy

PRACOVNÍ LIST 1 (na 1. vyučovací hodinu)

Státní rozpočet je (doplň dle výkladu učitele):

- a)
- b)
- c)
- d)
- e)

Definuj jednotlivé funkce státního rozpočtu:

- a) funkce alokační:
- b) funkce stabilizační:
- c) funkce redistribuční:

Strukturu státního rozpočtu tvořípoložky apoložky.

Po prostudování § 6 zákona č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech, uveď hlavní daňové a nedaňové příjmy státního rozpočtu:

Po prostudování § 7 zákona č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech, uveď hlavní výdaje na nákup statků a služeb a transferové platby.

Vysvětli pojem transfery a uveď příklad transferové platby:

PRACOVNÍ LIST 2 (na 2. vyučovací hodinu)

Vysvětli pojem fiskální politika státu a její fungování:

Fiskální politika je součástípolitiky státu.

Vysvětli význam státního rozpočtu pro občany (čím přispíváme do státního rozpočtu a co z něj získáváme):

Vysvětli pojem deficit státního rozpočtu:

Jaké znáš další 2 typy státního rozpočtu, kromě deficitního (schodkového):

Jaké znáš 3 hlavní způsoby financování deficitu státního rozpočtu:

- a)
- b)
- c)

5.7.3.3 Testy

Návrh souhrnného testu k tématu státní rozpočet

STÁTNÍ ROZPOČET – TEST

Vyber správnou odpověď, případně více správných odpovědí:

1. Státní rozpočet je:

- a) bilance státu
- b) nástroj fiskální politiky státu
- c) nástroj monetární politiky státu
- d) ukazatel inflace

2. Funkce státního rozpočtu, která zajišťuje přerozdělování části příjmů státního rozpočtu mezi ekonomické subjekty, se nazývá funkce:

- a) alokační
- b) stabilizační
- c) redistribuční

3. Vysvětli, co jsou to transfery (transferové platby):

.....
.....

4. Dopln:

Strukturu státního rozpočtu tvořípoložky apoložky.

5. Dopln:

Příjmy státního rozpočtu dělíme naa.....

Ke každému druhu příjmů uveď alespoň dva příklady.

6. Dopln:

Výdaje státního rozpočtu dělíme na

a.....

Ke každému druhu výdajů uveď alespoň dva příklady.

7. Porovnáme-li příjmy a výdaje státního rozpočtu, dostaneme tři typy rozpočtů.

Uveď je:

a)

b)

c)

8. Vysvětli pojem deficit státního rozpočtu:

.....
.....

9. Uveď 3 hlavní způsoby financování deficitu státního rozpočtu:

a)

b)

c)

10. Popiš význam státního rozpočtu pro běžného občana (čím do státního rozpočtu přispívá a co z něj získává, případně může získat)

.....
.....
.....
.....

Vyhodnocení testu a známkování by záleželo na konkrétním učiteli

ZÁVĚR

Při studiu tématu státní rozpočet jsem zjistila, že existuje spousta publikací, které se zabývají státním rozpočtem a fiskální politikou, ale žádná z nich se nezaměřuje na význam a využití této problematiky ve výuce ZSV na střední škole. Proto jsem se na tuto oblast zaměřila.

Nejprve jsem vymezila podstatu státního rozpočtu a jeho úlohu v ekonomice vyspělých zemí, posoudila jeho postavení v ekonomice České republiky, jeho příjmové a výdajové položky, jejich bilanci a nejdůležitější rysy rozpočtové politiky. Dále jsem posoudila význam sledované problematiky ve výuce základů společenských věd na středních školách a jejího místa v Rámcovém vzdělávacím programu pro gymnaziální vzdělávání.

Zjistila jsem, že téma státní rozpočet je v Rámcovém vzdělávacím programu pro gymnaziální vzdělávání zpracované příliš obecně, proto hlavním cílem této práce bylo navrhnout způsob výuky této problematiky v rámci ZVS. Proto jsem provedla konkretizaci výukových cílů a doplnila mezipředmětové souvislosti a návaznost na další témata, včetně vyhodnocení možných vstupních znalostí ze základní školy podle Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání. Navrhla jsem využití tématu státní rozpočet k rozvoji některých klíčových dovedností žáků středních škol a k utváření jejich finanční gramotnosti. Znalost tématu státní rozpočet také žákům umožní lépe se orientovat v této problematice a lépe chápat aktuální dění ve společnosti a pomůže jim vytvářet si vlastní názory. Navrhla jsem i vlastní studijní texty pro žáky gymnázií, protože mi texty v učebnicích ZSV k tomuto tématu vzhledem k výukovým cílům nepřipadají dostatečné.

RESUMÉ V ANGLICKÉM JAZYCE

The topic of the diploma thesis is *The national budget and its role in the instruction of the Social sciences*. I decided to specify the heart of the matter of the national budget and its role in the economies of the developed countries, its position in the economy of the Czech Republic, its incomes and expenditures, their balance and the most important features of the fiscal policy. Another objective of my thesis was to evaluate the significance of this problem in the instruction of the Social sciences at secondary schools and its position in the Framework Educational Programme. The main aim of the thesis was to suggest the way of teaching this topic in the Social sciences.

LITERATURA

Literatura:

- Dvořák, J. a kol. Odmaturuj ze společenských věd. 1. vydání. Brno: Didaktis, 2008. 256 stran. ISBN 978-80-7358-122-0
- Eichler, B. Ryska, R. Svoboda, V. Základy státoprávní teorie, ekonomie a ekonomiky, neformální logiky. 1. vydání. Praha: Fortuna, 1995. 168 stran. ISBN 80-7168-240-3
- Hamerníková, B. Maaytová, A. a kol. Veřejné finance. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. 364 stran. ISBN 978-80-7357-301-0
- Izák, V. Fiskální politika. 1. vydání. Praha. VŠE, 2005. 210 stran. ISBN 80-245-0976-8
- Kolektiv autorů. Rámcový vzdělávací program pro gymnázia. Praha: Výzkumný ústav pedagogický. 2007. ISBN 978-80-87000-11-3
- Krebs, V. Sociální politika. 4. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007. 504 stran. ISBN 978-80-7357-276-1
- Ondrčka. P. Teorie monetární a fiskální politiky. 1. vydání. MU Brno, 1997. 148 stran. ISBN 80-210-1510-1
- Peková, J. Veřejné finance – úvod do problematiky. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2005. 528 stran. ISBN 80-7357-049-1
- Slaný, A. a kol. Makroekonomická analýza a hospodářská politika. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003. 375 stran. ISBN 80-7179-738-3
- Slaný, A. Žák, M. Hospodářská politika. 1. vydání. Praha: C: H. Beck. 1999. 271 stran. ISBN 80-7179-237-3
- Sojka, M. Konečný, B. Malá encyklopedie moderní ekonomie. 4. vydání. Praha: Libri, 2001. 271 stran. ISBN 80-7277-032-2
- Švec, V. Filová, H. Šimoník, O. Praktikum didaktických dovedností. Brno: MU. 2004. 90 stran. ISBN 80-210-2698-7
- Urban, L. a kol. Hospodářská politika. 1. vydání. Praha: Victoria publishing. 1994. 155 stran. ISBN 80-85865-01-7
- Žák, M. Němcová, I. Učebnice hospodářské politiky I. 1. vydání. Praha: VŠE, 1997. 105 stran. ISBN 80-7079-438-0
- Žák, M. a kol. Učebnice hospodářské politiky II. 1. vydání. Praha: VŠE, 2000. 202 stran. ISBN 80-245-0028-0

Jiné zdroje:

- Česká republika: Hlavní makroekonomické ukazatele [online]. 18.1.2008. Dostupné na internetu: <[http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr:makroekonomicke_udaje/\\$File/HLMAKRO.xls](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr:makroekonomicke_udaje/$File/HLMAKRO.xls)>
- KLÍNSKÝ, P. a kol. Finanční gramotnost. Obsah a příklady z praxe škol. Praha: Národní ústav odborného vzdělávání. 2008. ISBN 978-80-87063-13-2 [online]. 29.9.2008. Dostupné na internetu: <www.nuov.cz/financni_gramotnost_obsah_a_prikklady_z_praxe_skol.pdf>
- MAREŠ, M. První ze tří pilířů Kalouskovy daňové reformy schválila vláda. [online]. 19.11.2008. Dostupné na internetu: <http://ekonomika.ihned.cz/c4-10070860-30477450-001000_d-prvni-ze-tri-piliru-kalouskovy-danove-reformy-schvalila-vlada>
- Plánování osobních a rodinných financí. Společný vzdělávací projekt finančních asociací, ČNB a MF ČR. [online]. Dostupné na internetu: <www.financnivzdelavani.cz>
- Půjčte státu peníze, vybízí Kalousek lidi. *Mladá fronta dnes*, 16.3.2009. ISSN 1210-1168
- Rámcový vzdělávací program pro gymnaziální vzdělávání. Výzkumný ústav pedagogický Praha. [online]. Dostupné na internetu: <www.vuppraha.cz>
- Systém budování finanční gramotnosti. Společný dokument ministerstva financí ČR, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR, Ministerstva průmyslu a obchodu ČR vypracovaný na základě usnesení vlády č. 1594 ze dne 7. prosince 2005 aktualizovaná verze a v souladu se Strategií finančního vzdělávání. [online] prosinec 2007. Dostupné na internetu: <http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/SBFG_25_326-07.pdf>
- Zákon č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech a o změně některých souvisejících zákonů (rozpočtová pravidla, v platném znění aktualizováno novelou č. 26/2008 Sb ze dne 16.1.2008, která nabyla účinnosti dne 1.3.2008. [online]. Dostupné na internetu: <www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/zakon_o_sr_1155.html>
- Zákon ze dne 10. prosince 2008, o státním rozpočtu České republiky na rok 2009. [online]. Dostupné na: <http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/475_2008_komplet_pdf.pdf>

PŘÍLOHY

Tabulka č.1 – Státní dluh

Tabulka č.2 – Saldo státního rozpočtu

Graf č.1 - Státní dluh

Graf č.2 - Saldo státního rozpočtu

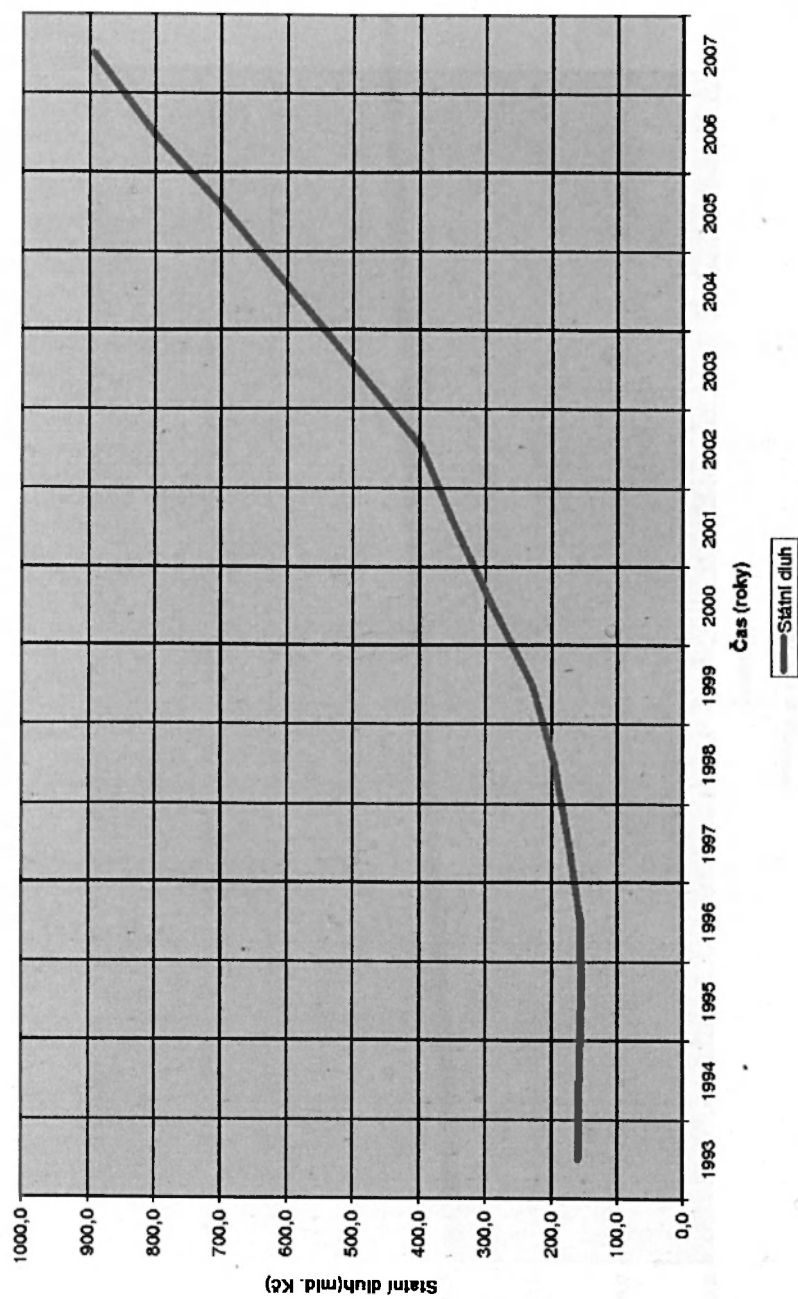
Tabulka č.1 - Státní dluh

Český rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Státní dluh (mld Kč)	158,8	167,3	164,4	155,2	173,1	194,7	228,4	289,3	345,0	395,9	493,2	592,9	681,2	800,0	892,3

Tabulka č.2 - Saldo státního rozpočtu

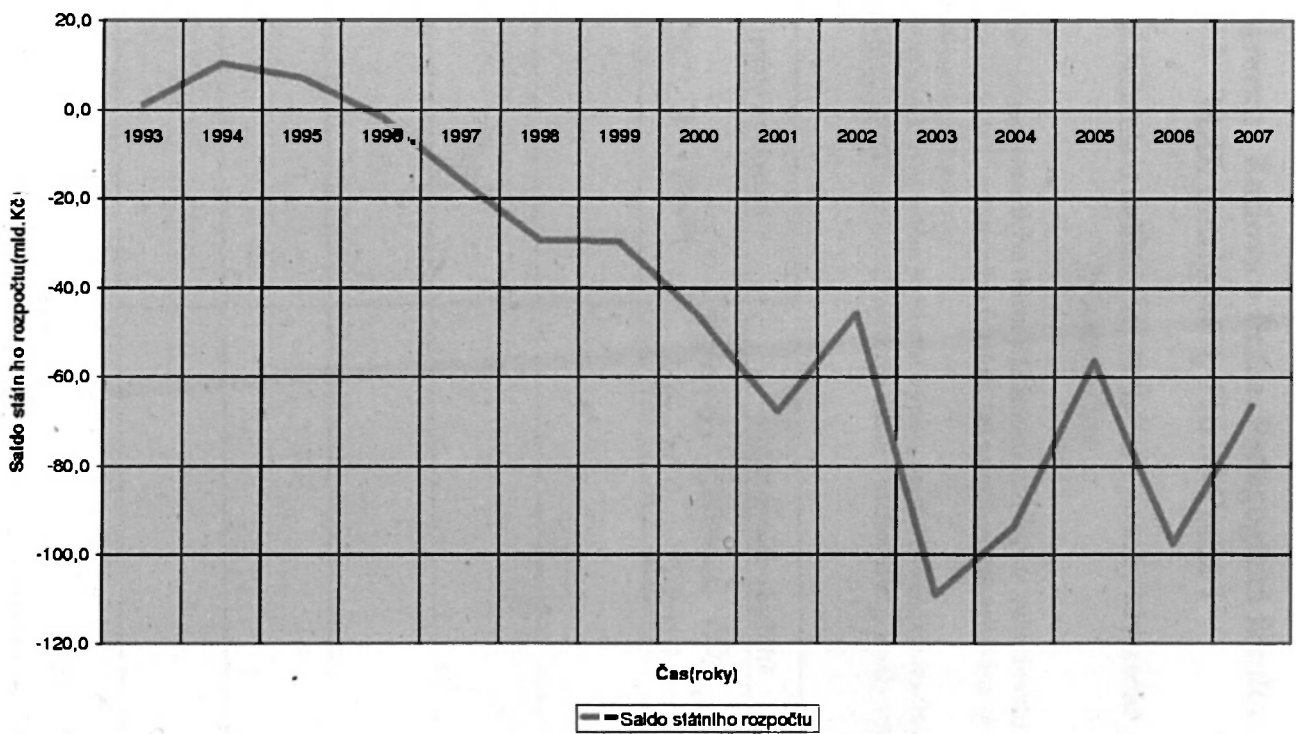
Český rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Saldo státního rozpočtu (SH) - mld Kč	1,1	10,4	7,2	-1,6	-16,7	-29,3	29,8	-46,1	-67,7	-16,7	-109,1	83,7	-56,3	97,6	-66,4

Graf č.2 - Státní dluh

Zdroj: Český statistický úřad

Graf č. 2 - Saldo státního rozpočtu

Zdroj: Český statistický úřad